

einmal verzehlt 4. III. 1915

Siffert. theol. 221. 35

~~III~~ EX BIBLIOTH.
NATIONIS HUNGAR.
VITEBERG.
VI-15.
SIGNAT. CLIOCCCCXIII.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18.

M. IO. HERMANNI AB ELSWICH

Ord. Phil. in Acad. Viteb. Affes. et S. Theol. Cand.

23

22
EPISTOLA
APOLOGETICA

ad

HENNING. BERNHARDVM VVITTERVM
Pastorem Hildesiensem

In qua

OBSERVATIONES PHILOLOGICÆ
antehac editae

*A Criminationibus eius et Cauillationibus
uindicantur.*

VITEMBERGAE

APVD JO. LVDOV. MEISELIVM

M DCC XIII.

Osi dubitare, Reuerende Pastor, fore plerosque, qui Tuum illud scribendi genus, quo in me usus es nuper, haud dignum Tua existimabunt persona. Virum namque in titulo Te profiteris, diuinius ad motum munus, qui cum instar esse debet lenitatis, modestiae, et mansuetudinis, quod alii imitandum sibi proponant, non poterit sane non unusquisque demirari, tanta a Te proficisci potuisse conuitia, criminationes, dicteria, calu-

mnias denique. Mihi quidem hoc quicquid est scriptionis bilem adeo non mouet, ut potius Tuas uices, et impotentiam, quam ubique misere prodis, uerementem doleam. Quod si enim sermo animi est character, quod omnium ore dicitur, Tu sane literis hisce, et mihi, et aliis, quibus uix solo nomine notus antea eras, perfectam Tui ipsius imaginem exhibuisti. Tuam Witters, testor conscientiam! num ego tale quid commiserim, quod scripto, adeo uirulento, uindictari debuerit? Sunt quidem, qui par pari referendum esse putant, nec Tu ipse ignorabis, quid duro nodo faciendum sit. Sed studio ab istis me abstineo, et malo causae bonitate, quam conuitiis et diceriis esse superior. Si Tu istis delecteris, fruiere per me Tua indole, ego non repugno, si etiam plaustra conuitiorum, et calumniarum, in posterum quae in me coneceris. Bene est, quod ex Tuo iudicio non omnes pendant, nec cordatus lector sententiae alicuius ueritatem, ex impotentis aduersarii criminationibus, aestimare soleat. Quid enim, ut aliqua saltem commemorem, ad rem facit, quod Te annis sum inferior, ut *iuuenilem* mihi obieceris *pruritus*? Num Tu istos inter sis computandus, qui bis solent esse pueri, ego quidem ignoro. Chartas tamen Tuas si contempler, parum abest, quin animo illud meo praecipiam. Ut enim nihil de eo dicam, quod puerorum sit annis decertare, uirorum sane, et qui iudicandi pollent dexteritate, minime omnium est, sibimet ipsis contradicere, sed in pueros illud cadit, qui dum plura deblaterant, quam quae intelligunt, sui saepe esse solent immemores. Vide tamen, et mirare, quomodo mihi cum aliis conueniat, annis me, forsitan et Te, longe maioribus. Miseram Exercitationem meam Theologo, meritis in Ecclesiam, et senio, omnibus orthodoxiae amantiis, uenerando. Et ecce is in literis, quas ad me pro sua humanitate dignatus est dare, in hunc modum respondit: *Quid de Wittero sentirem, iam cum in manus meas primum deueniret, dubius haesi, nosraene, an Reformatae religioni esset additus. Quod hominum genus maiori uulgo sentiendi licentiae adsuetum est. Recte utique iudicas, laudem illum omnem in defendendis singularibus opinionibus affectare. Qua re*

nihil solidius est. Sed nec magis curo, quando me *indoctum*, et *imperitiam* nominas, forsan quod a Te, qui summum eruditionis apicem iam consecutus Tibi uideris, dissentiam. Hoc enim, cum aliis, innouandi prurigne laborantibus, commune habes; ut praeter Te neminem sapere, existimes, et dissentientes aegro animo feras. Dum enim contra Viringam quaedam monco, dignum me habes, in quem aliquid laudis conferas, sed dum Tuas, quas passim incrustas, hypotheses, ea, qua fieri potuit modestia, confuto, indoctus mox audio. Ceterum id Tibi persuasum habeas uolo, malle me a Te haberi indoctum, quam doctum, siquidem ille demum Tibi doctus esse uidetur, qui perinde, ut Tu, rebus innouandis studet, et summa illa nomina, Hardtium, Clericum, Spencerum, Marshamum, ex quibus sapis, aequali Tecum ueneratione prosequitur. Tandem quando me *fastuosum* appellas *Magistrum*, Te ipsum modo excutias, etiam atque etiam rogo. Me plane ab hoc uitio immunem esse dixerint, quotquot me penitus norunt, sed quanto Tu turgeas fastu, id Commentatio Tua loquitur, et quam inscribere mihi uoluisti, epistola. Quid enim? Dictatorem ubique agis, qui placita Tua non idoneis, pro eo, ac par est, argumentis adstruis, sed sub poena imperitiae, illi, qui contradicere ausit, imputanda, obtrudere unicuique conaris, quin ferulas, tanquam Orbilius aliquis, passim crepas, sed quae mera sunt ex pelui fulgura. Nolo tamen concatenatos tuos labores morari amplius, sed quod rei caput est, nunc paulo pressius persequi, ut unusquisque intelligat, plurimum esse in Tua epistola, *uani clamoris, soliditatis parum, candoris* tandem, qui Tuam maxime decebat personam, *nihil.*

* * *

VTigitur primum breuiter ad ea respondeam, quae Te in prooemio, dissertationi praemisso, nimium quantum offendunt, male Te, ut uideo, habent, quae de innouandi pruritu allata sunt. *Inanes* uocas, et *parum appositas querelas.* Verum non puto fore quempiam, qui ea, quae scripsi, negaturus sit, nisi omnium sese rerum profiteri expertem uelit. Quod autem quae generatim tantum dicta erant, in Te transferre uoluisti, in eo mihi illis uideris similis, qui cum uitium aliquod notatur, cui dediti sunt, semper existimare solent, de se quam maxime sermonem institui.

Quod *stupendam* Clerici, Hardtii, Spenceri, Marshami, *uenereris eruditionem*, ego nec Tibi, nec istis, qui laudi sibi ducent, a tam eximio uiro laudari, inuideo. Utinam illorum uestigia aliquando maiori prudentia legisses, uel plane euitasses, ubi uel pede, haud recto, incedunt, et hypotheses incrustant, nostris quidem Theologis hucdum inauditas, uel dicta, ex quibus thesium desumi probationes solent, eleuant. Quod ipsum non semper a Te factum fuisse, ex iis, quae ad Gen. VI. 5. commentatus es, ad oculum patet. Hunc enim

enim locum cum Clerico, cuius subleſtae de P. O. hypotheſes ex Epistolis Liberii de S. Amore, notae ſunt, per auxesin interpretaris, de ſumma deprauatione, aut proteruita hominum, iſtis temporibus uiuentium. Atque hoc ipſum eſt, quod ſibi uolunt uerba, quando Te ubique *illorum ueſtigiiſ inſſere* dixi, in quibus neutiquam Te *ſuſpectum*, aut *depexum* reddere uolui, ſed animus tantum fuit, fontes aperire, ex quibus placita, quae paulo poſt noto, maximam partem profluxerunt. Sed, inquis, *te argumentorum pondere ſatis onuſtum ubiuiſ inceſſiſſe, adeoque tantum ad illos prouocaſſe, quotieſcunq; uel pro confirmando, uel locupletando argumento allegari uidebantur.* Haec quidem rectius conſutari nequeunt, quam ipſa Commentationis Tuae *extemporalis*, ut ipſe nominas, inſpectione. *Verborum* quidem ſatis ubique deprehenditur, ſed *ponderis*, quod omnes mecum fatebuntur, qui Tui non ſunt aſſentatores, parum! Et quanto, quaeſo te, argumentorum pondere, in hac epistoſa onuſtus incediſ! Inſpice modo ipſe Commentationem, et deprehendes, argumenta, quae aſſers, ex aliis paſſim compilata, nonnunquam onus probandi (forſan quod iam nimium quantum onuſtus eras) in alios deuolui, non raro tandem, tam feliciter eos deſcribi, ut religioni Tibi duxeris, ad *ſtupendam illorum, quam uenerariſ, eruditionem*, aliquid addere. Quare ſi unusquiſque, quod ſuum eſt, repeteret, uereor, ne, qui paulo ante alienis plumis, argumentorum ſcilicet! pondere, onuſtus, incedebas; nunc ad inſtar corniculae iſtius *Aſopicae*, nudus incedere, cogariſ. Quid enim exiſtimas, quam grauiter heroes illi latuſi ſint, quod omiſſiſ illorum nominibus, ea, quae ex penu ſtupendae ſuae eruditioniſ depromſere, Tibi, doctiſſimic Wittere, uindicaueriſ? Et quid mirum, quod eadem conſiſſus, tam inſolenter te geraiſ, et cum *ſingulari quadam Perborreſcentia iudicem arbitrumque declines, in literatūra hebraea, et reliqua Orientali* (cuius tamen rara in Commentatione Tuae extemporalis dantur ueſtigia) *non ſecus, et in Phyſica ſcientia, idiotam.* Haec uerba merito adduxi, ut lector iudicaret, quantam, de Temet ipſo, mente conceperis opinionem, et quid ipſi ſperandum ſit, ſi quiſ Tuae aſſerta ſub examen auderet reuocare. Nempe cum ea pro inſallibiliter ueris habeas, ideoque in Poſtillas, quas nominas, et Compendia, in quibus forſan contraria docentur, inueharis, quid diſſentientis aliter, quam idiotae nomen, et appellationem exſpectare a Te potuit? Dic igitur, Wittere reuerende, ſi *uſtadeas* hic non deprehendas, quid Tibi *uſtadeas* nomine ueniat? Reſpuiſne ideo, quod aliis maximam Commentationiſ Tuae partem debet? Hoc ſi mihi innotuiſſet, crede mihi, *libenter hunc textum tranſiſſem*, quem *citra atram bilem*, quod Tibi perſuadeas, legi, iuxta et deſcripſi, ut Te, qui Philoſophuſ eſſe ſatagiſ, iactantiae conuincerem. Utinam ergo locum illum omiſſiſſes, quo Philoſophuſ manſiſſes! Ego facile talis monebo, quicquid ſit de *crasſiſſima*, quam mihi

EPISTOLA APOLOGETICA.

4
 exprobras, *ignorantia astronovica*. De qua infra dicendi erit locus.

Tandem ad rem ipsam Te conuertis, et hypotheses, *quas in fidei analogiam* iniurias me dixisse perhibes, ab impacto hoc crimine uindicare, quantum in Te est, conaris. Ast hic parum candidè mecum agis, ignosce uerbo. Etenim et si adhuc in ea persistam opinione, dari in Commentatione Tua istiusmodi hypotheses, minime tamen omnium omnes, quas excitaui, ad hæc referre classem uolui. Nam ubi *speciatim*, quid in Commentatione tua desiderem, expono, non tantum mentionem facio hypothesium in fidei analogiam iniuriarum, sed id etiam noto, quod receptas Theologorum nostræ ecclesiæ sententias, et expositiones deseras. Dein uero, ubi hæc omnia enumero, ea *generatim* præmitto, *plurima in Commentatione reperiri, quæ obelum omnino merentur*. Non autem, credo, *isodouapēvra* Tibi fore, obelum mereri, et in fidei analogiam esse iniurium. Illud sane latius patet, quandoquidem omne quidem, quod in fidei analogiam iniurium est, obelum meretur, non tamen omne, quod obelum meretur, statim in fidei analogiam est iniurium. Etenim non negabis, expositiones Tuas ueritati esse consentaneas, eamque obcausam, omnes, quæ illis sunt contrariæ, obelum mereri; ast num illas in fidei analogiam iniurias dixeris, ipse Tecum perpendas, uelim. Ex quibus nunc facillimum erit prudenti lectori iudicatu, qua fide in epistola tua uersatus sis. Illos imitaris, qui dum causæ suæ dissiidunt, summa imis miscent, et aduersariorum dicta peruersè afferunt, ut illis primum in *αἰσχίας* suspicionem adductis, malæ causæ color aliquis inducatur. Potuisses igitur, imo et debuisses, si cōdor Tibi fuisset cordi, qua *primam* hypothesin, de *lingua primæuæ*, ab his Te abstinere quaestiuiculis: *quodnam Symbolum, quodnam Concilium, quaenam Confessio sonieturas has Philologicas declarauit hæreticas, aut atro saltem carbone notauit?* Mirum caput! ostende uel literulam, in qua sententiam hanc pro hæretica declarauit? Interim dum me hic imperitiæ postulas, ipse prodis iudicii *αἰσώσιαν*. Quid enim? num illa demum sententia est hæretica, quam Symbolum, Concilium, aut Confessio talem declarauit? Nego, Domine Pastor, et omnes negabunt, qui hæreseos indolem callent. Quicquid tamen horum sit, id saltem affirmo, esse hanc sententiam non uno nomine scandalosam, dum non obscure Scripturæ diuiniore refragatur, Mosis in enarranda historia *αἰσθήσας* lacessit, Tibique ipsi ansam dedit, a Scripturæ litera, eademque apertissima, recedendi, et sententias non uno nomine detestandas, incrustandi. Sed progrediamur *ad alteram hypothesin*, qua statuis, *primum caput Geneseos, ab alio esse confectum, Mosenque ex monumentis παλαιὰ ἀποστόλων, et orali traditione propagatis, DEO administrante, Pentateuchum collegisse*. Remisi hæc fateor, ad Theologos, non,

ut arbitraris, ex ignorantia rerum Theologicarum, quas ad pedes Sum-
 miorum Virorum, Wernsdorffii, Fechtii, Fortschii, edoctum me esse gratus
 agnosco; sed quod in Cathedra Philosophica non permittitur controuer-
 sus se immiscere, ad disciplinam sacrationem pertinentibus. Tu tamen, qua
 es inferuendi promptitudine, informatione me Tua dignari uoluisti. Ma-
 gnum sane beneficium, pro quo mineral soluerent, nisi Comici illud ex-
 perirer: *Bene respondisti, multo nunc sum incertior, quam antea.* Etenim non
 eo quaeritur: An istis temporibus existerint monumenta aliqua *naq̄-
 ragadōra*? Sed: an ex istis monumentis suam Moses historiam consignau-
 erit? Hoc est quod nego, et cum uera *Georuesitas* indole conciliare ne-
 queo, quippe quae suggestionem dicit, et rerum, iuxta et uerborum, eorun-
 demque singulorum. Nam etsi Mosi plurima erant nota, ignorabat tamen,
 quo scriptionis formali, literis ea erant consignanda, ideoque Penta-
 teuchus non erat deriuandus ex monumentis illis *naq̄ragadōra*, sed
 ex immediata Dei *Georuesita*, quam Te non eo, quo decet, modo admi-
 tere, indicio sunt uerba illa, quibus Pentateuchum, *DEO* tantum *admi-
 niculante*, aut quod p. 23. proferis, *Deo manu ducente*, confectum esse
 pronuncias. Quum autem quilibet uerborum suorum optimus solet esse
 interpres, nemo nos melius, Temet ipso, uerborum tuorum sensum edocebit.
 Hunc euoluis ipse in epistola p. 4. *Latent*, inquis, *adhuc multa densissimis
 tenebris involuta, quae sequenturum aeuum, Deo adminiculante, et prouido, in-
 uulgus propalabit.* Quid hic, Pastor Theologe, sibi uolunt uerba, *Deo
 adminiculante.* An immediatam dicunt *Georuesitas*. Num forsitan me-
 liora speranda sunt tempora, et in his seculum maioris, sed immediatae
 reuelationis: Non credo hanc Tuam esse sententiam, aut Te cura Fanaticis
 immediatos adhuc expectare Prophetas. Ut igitur, quod sentio, libere di-
 cam, aut Tu ueram rationem immediatae inspirationis ignorasti, aut cum
 illis facis, qui *Georuesitas* per meram tantum assistentiam describere so-
 lent. Vtrum eligas, mihi perinde est. Si illud, perpende quaeso, quam
 turpe sit Magistro, rem, quam ipse ignorat, alios edocere uelle, si hoc sa-
 tis me confecisse arbitror, esse hic aliquid a Te commissum, quod fidei ana-
 logiam laedit. Disce nunc imposterum cautius meritari, ne a discipulo,
 quem informandum Tibi sumis, misere uapules.

Quae quarto loco commemorantur sententiae, de nomine *אֱלֹהִים* nec
 non *אֱלֹהִים אֱלֹהִים* illae infra redibunt. De *aquis supra coelestibus*, ita sen-
 tio: Nemini quidem haereseos scribendam esse dicam, qui de nubibus
 interpretatur, interim tamen nec illos exagitandos esse, qui istiusmodi
 aquas admittunt. Nam si utraque sententia, sepositis, quae ex natura de-
 sumuntur, rationibus, ex uocum Mosaicarum proprietate aestimetur, ne-
 gari sane nequit, aquas supra coelestes, multo rectius admitti, quam reici.

Vnde

Vnde et acutissimus. I. A. Osiander P. II. Coll. Syst. Loc. III. Thef. XXVIII. p. 91. *Probabile est, inquit, non dari aquas supra coelestes, Probabilius autem, dari tales, et secundo die ad extrema coeli esse eleuatas.* Superfedere ergo, Reuerende uir, debebas istis diceriis, de *ridicula Scholasticorum ueneratione, de imperita scholasticorum turba.* Nam non Te, opinior, fugiet, quod iam ante Scholasticos, Iudaei, et primitiuae ecclesiae Patres, post Scholasticos autem nostrates Theologi, si paucos exceperis, ferme omnes, easdem admiserint. Nonne ergo aequum erat, iudicium paulo modestius expromere? Accedit, Temet ipsum uim argumenti, quod ex Gen. I. 7. desumi, pro adstruendis istis aquis, solet, uix aliter elidere potuisse, quam per receptam Cartesiani sententiam, de scriptura, ad erroneum uulgi captum, et apparentiam loquente. *Moses, ita se habent uerba Tua, in Comment. p. 48. secundum apparentiam rerum creatarum genesis enarrat. Cui si propositum fuisset, non solum rerum, prout eam cernimus, originem nobis declarare, sed et praeterea totius orbis consummatissimam physicam pandere, aliis omnino opus fuisset uerbis.* Satis, me hercle! pro im-

perio. Quid autem causae est, Wittere, cur impiam hanc Cartesianorum sententiam, quam in Tua Commentatione notauit, silentio praetermiseris? Num forsitan nunc eius te pudet? utinam id ita se haberet! et Tu publice eam retractasses, quia illa hypothesis Theologo Lutherano est perquam indigna. Sed alia mihi subesse uidetur ratio, scilicet ne lector animaduertat, me uerum dixisse, quando hypothesisum Te incusauit, in fidei analogiam iniuriarum. Itane Tuum lectori candorem approbare studes? Ne uero deesset exemplum, quo re ipsa hanc a Te foueri hypothesisin comprobarem, haec subiiciebam, *eamque ob causam lunam, etsi, quae eius est opinio, proprio desituaatur lumine, luminare dici existimat.* Hic Te reperiisse putas, non quod pueri in faba, et *συμπαζων* ingemiscis, *densissimam meam ignorantiam astronomicam animaduertens, ex qua te haereseos postulare uoluit.* Quis non uidet omnem hic Te deposuisse frontem? Quis Te haereseos postulauit, quod *lunam proprio desitui lumine* existimes? Adduco saltem argumentum, quo inductus ita de Scriptura sentire uoluisti, et consulto isto utor temperamento, quia de eo nondum inter omnes conuenit. De Anaximandro, conceptis illud uerbis affirmat Plutarchus. Num autem illi crassissima quaedam in astronomicis ignorantia tribui possit, id forsitan cuiquam ideo dubium uidebitur, quod non ipse modo in res illas summa contentione incubuit, sed et Thaletem habuit Praeceptorem, *τον περὶ τὸν τῶν αἰερῶν λόγον, καὶ τὴν ζήτησιν ἀρχοληθέντα,* adeo ut etiam Graecis primus extiterit huius disciplinae autor, uti habetur in Philosoph. Origenianis Cap. I. p. m. 24. Ex recentioribus ipse Hottingerum excitati, cui addendi sunt Aug. Varc-

nus,

nitis, in Decad. Moſaicis, in Genef. p. 67. Calouius T. III. Syſt. p. 956. I. A. Ofander in Collegio Syſt. P. II. p. 118. et Colleg. Phyſ. p. 203. ſeqq. nec non Pfeifferus, cuius in Hermeneut. Sacr. p. 477. haec ſunt uerba: *Lunam omni prorsus carere lumine innato, ſimo eſſe corpus terraequeum, telluri ſimile, Sacra Scriptura non admittit.*

Quod *Puncta uocalia* concernit, ad alios Te recipis, a quibus illorum nouitatem tanta argumentorum farragine adſtructam eſſe putas, ut Tuam in hanc partem propenſionem uituperare prorsus inconſultam ſit. Sed nec ignorabis, quanto argumentorum pondere his obuiam iuerint alii, qui ſibi, neque id immerito, perſuadent, absque iſtis punctis, nimium Scripturae certitudinem periclitari. Nemo enim adeo rerum ignarus eſt hebraicarum, qui ignorat, uoces hebraicas, pro diuerſitate punctorum, diuerſas ſaepe ſuſtinere ſignificationes, ut uix aliquis hoc noſtro tempore eorum *ἁπορροῦς* in dubium uocarit, niſi qui prurigne laboraſſe deprehenſus eſt, res omnes innovandi, aut Scripturae auctoritatem eo melius concidendi.

Κεχωραγῶν hominibus, qui diluuiſunt priores, non fuiſſe ignotam, multa perſuadent, in quibus exponendis ſerias nobis fecit Ioh. Henr. Heideggerus, cui acris ea de re ſis cum Curcellaeo fuit. Non ita pridem Harduinum, idem negantem, notauit V. C. Corn. Diet. Koch in Striſt. Theolog. p. 7. Nec minus id certum eſt de Sabbatho, quod Deum, finito creationis opere, inſtituiſſe, aperta Sacrae Scripturae litera, clare, luculenterque, loquitur. Proleptis, quam nonnulli hic fingunt, non magis obtinet, in commemoratione Sabbathi, quam quietis diuinae, ſiquidem utraque una orationis ferie narratur, absque ullo anticipationis cuiusdam indicio. Sed quum hoc Tibi placuerit ſilentio praetermittere, paucis tantum ad id reſpondeo, quando me mendacii poſtulas, quod *nihil moralis in doctrina Sabbathi* a Te admitti dixerim. Ablegas me ad Commentationem ipſam, Teque *Fechtii* tueris auctoritate, *Viri citra controuerſiam orthodoxi*. Sed in Commentatione in Sabbatharios, quos nominas, inueheris, atque illorum argumento, quo ex Decalogo euincere ſolent, habere Sabbathum MORALEM, quod eſt, *uniuerſalem legem, omnes homines, omni tempore obligantem*, opponis acutiſſimi Spencers rationes, in quibus etiam illa apparet, quod *praecceptum tertium NB. nihil morale contineat, ſed ceremoniale ſit, et temporarium*. Fechtius, cuius canitiem ueneror, merito Theologus dicitur citra controuerſiam orthodoxus. Utinam idem Tibi eſſet, qui Fechtio, in ortho- xiam animus. Multa ipſe litura in Comentatione obduceres.

Accuſas porro *ſuporem meum*, quod grandis illum criminis haud erubuerim accuſare, qui ueram nominis *τεργαρεμματα* lectionem LAHVOT eſſe praetendis. Verum caue, ne, qui me *ſuporis* arguis, leuitatis Te obſtringas crimine. Non dicam de diuina prouidentia, quae ueram huius

nominis lectionem non passura fuisset interire, siquidem illud memoriale esse debebat, quo DEVS, tanquam nomine, Grammatice proprio, appellari, et ab aliis discerni uolebat. Sane si ne illud quidem nomen ueris suis punctis intruxerint Masorothae, loquor ex sententia Tua, quid in reliquis tribuendum istis sit? nemo non uidet. Verbo, Scripturam habebimus deprauatam, in quam pro lubitu קטיו suam exercere, Capellus, Simonius, Clericus, et alii possunt. Idque eo magis indignari unumquemque decet, quod ne idonea quidem ratione Capellus, quem hic sequeris, instructus sit, ad communem nominis IEHOVAH lectionem profigandam. Prouocat is ad Gentilium IAWO, unde potius Turnerus aliquando euincere uolebat, uerum nomen τετραγζαμυατον esse יהוה, quod ille, contra linguae genium, uolebat pronunciare EHIQH. Ast, quaeso Te, quam dilutum hoc est. Steph. Morinus, in Dissert. Octo p. 172. putat, Iaw ex יו formatum esse, aspiratione in extremitate uocis, graecis auribus insolita, in ω transeunte, quam sententiam alii quoque, iudemque non infimae notae Philologi, amplectuntur. Quid? quod non desint, qui gentilium Iaw nihil plane commercii cum nomine τετραγζαμυατω habere iudicant. Sed liberalis ero, Tibique largiar, non esse diuersa nomina, id tantum ex Te quaero, an gentiles normam praebent, unde uera uocum hebraicarum pronuntiatio petenda sit? Non ignorabis, credo, quam saepe illi uoces, alia non modo terminatione, sed et uocalibus donarint. Ut adeo frustra, non diffidente id ipsomet Iac. Goussetio, in Comment. L. E. p. 206. aliqua ab iis *διγββα* speretur. Accedit, quod ipsum hoc nomen, ne una quidem ab omnibus ratione pronuntiatum sit. Sanchoniathon enim, quem ipse laudas, dixit ΙΕΩ. Et apud Clementem Alexandrinum L. V. Strom. legitur Ιαω, ex editione Sylburgii, p. 562. Interea pro Masorethis militant omnia illa nomina, quae ex יהוה sunt composita. Quod si enim יהוה pronuntiatum est IAWO, qui sit, quod uocem שבת יהוה extulerint per *Ιωσαφωρ*, ut uel ex N. T. Matth. I. 8. ad oculum patet.

De arbore uitae, et scientiae boni et mali, non formas quaestionem, uti ex Tua sententia, quam in Commentatione proposuisti, formanda erat. Non enim id in quaestionem uenit: *An arbor uitae possit nominari uitalis, et salutaris, et quae contrariae uirtutis est, perniciosa?* Nam si nulum et effectum consideres, quem comestio infelix de arbore uicta post se reliquit, non repugnamus, quo minus illa possit nominari salutaris, et uitalis, haec uero, sed, per accidens tantum, perniciosa. In eo uersatur cardo quaestionis. (I.) *An in primaena creatione quaedam arbores creatae sint salutaris, et medicatae, quae arboris uitae ueniunt nomine; aliae insalutares et perniciosae, mortem homini contrahentes, non ex transgressionis legis, sed ex natura?* Tu quidem nullius es memores, quae aliam utri-
que

que virtutem assignauerit. Quod quidem non miror, siquidem Tui saepe
 ipsius es inmemor. Etenim si in eo omnes Tecum consentiant, cur pleros-
 que in hoc argumento Exegetarum commentarios, nihil omnino solidi com-
 plecti, p. 101. Comment. iudicas. Num forsan Clericus, qui in Comment.
 ad hunc locum p. 20. non alienus ab hac esse uidetur opinione, Tibi in-
 star omnium est? (H.) Illud quoque in quaestione uenit, *An arbor ui-
 tae hieroglyphice designat accreantem felicitatem, et eximia dona; arbor
 uero insalutaris, et noxia, lapsum deplorandum?* Qua in re mirifice
 Tibi places, sed simul etiam prodis, ex eorum Te esse numero, qui offensi
 Scripturae simplicitate, sublimes quaerunt sensus. Inde namque, qui hier-
 oglyphicam interpretandi rationem incunt, *saniore*, imo *diuiniore* Tibi
 mente praediti dicuntur. Ast apage saniozem illam atque diuinorem men-
 tem! Nam (α) per illa hieroglyphica, quae fingis, sensus literalis con-
 culcatur, et uerba misere detorquentur. quod eo minus hic admitten-
 dum est, ubi historicum Moses agit, et res ab initio mundi gestas, stylo
 historico, qui uocum inprimis proprietatem amat, describit. Quod si in
 rebus historicis, istiusmodi indusserimus rationibus, quid non bonè DEVS!
 de aliis fiet. Sic sane nihil impedit, quo minus Scripturam, ad morem
 Pontificiorum, cereum dicamus nastim. Spencerus tantum hieroglyphica
 ad leges, ritus, et ceremonias, accommodabat. Tu nunc ulterius progredere-
 ris, et per eadem clarissimas etiam historias, ita obscuras reddis, ut nisi Tu
 Quedipus accedas, plerique omnes, in illis exponendis, Dauit futuri sint. (β)
 Res significata semper praestantior est signo, et nucleus cortice. Quod si igitur
 haec interpretandi ratio obtineat, DEVS signum modo, et corticem pro-
 possit, nucleam autem, et rem significatam solius hominis ingenio reliquit.
 Haecceine est Scripturae certitudo? nonne ita *idias fit επιλογος*? (γ)
 quis crederet, Deum gentilium imitatum fuisse consuetudinem, qui, ut re-
 bus suis maiestatem aliquam conciliarent, hieroglyphicis istis usi sunt?
 Videbant enim a DEO, nihil, nisi quod sublimitatem spirat, posse proficisci;
 quare, dum illa sublimitas sacris, a deprauata potissimum ratione excogi-
 tatis, deesset, ita rudi plebeculae imponere uoluerant. Quid? quod ideo
 creberrime illa ad hiberint, ne praecepta quasi uilescerent, et propalarentur.
 Exemplo sunt Pythagoras, et alii. (δ) Vide quam insigniter Tuae hiero-
 glyphicae interpretationi cum fidei analogia conueniat? Dicis, arborem ui-
 tae esse hieroglyphicum *accreantae felicitatis, et eximiorum donorum*, Quod
 si ita se habeat, Deus sane, post lapsum, ab usu huius arboris, protoplastos
 per angelum arcens, noluit in istis reparari felicitatem illam, et eximia do-
 na. quod quam contrarium sit Scripturae, uel tyro rerum Theologicarum,
 facile iudicauerit.

Exclamationem meam graecam non est, quod acgre feras. Suspiciandi

occasionem ipse mihi praebuisti. Etenim quando probandum Tibi sumis Gen. III. 17. per *מות מות* mortem tantum intelligendam esse naturalem, rationis loco mones: *pleraque Pentateuchi decreta, uitae temporalis felicitates enarrare. At per honorem, et affectatam Tuam ἀρεσβειαν*, quae mihi imposuit, praesendo, nexum modo ostendas, et consecutionem. Quid si quis diceret: Plerique Commentatores nihil solidi sattulerunt. Witterus est commentator. Ergo nihil solidi attulit. Nec propositionem primam negabis, nec subsumptionem. Sed quid fiet de conclusione? Existimauerim, Te dignum hoc qualecunque argumentum habiturum esse ferula, et ita inferentem ad tyronum, qui in Logicam incumbunt, remissurum esse subfellia. Ast num aliter Tua se habet argumentatio? Quare dum animo praecipere non potui, fore, ut tam pueriliter in regulas bonae consecutionis, impingeres, ita, sed quam modestè, ipse uide, scripsi: *ὁπρλόγη; illa pariter assertio fouere uideur, qua p. 100. Pleraque Pentateuchi decreta uitae temporalis felicitatem enarrare autumat.* Doleo igitur, atque iterum, iterumque doleo, meam me sefellisse de Tua accurratione opinionem. Spero tamen, quin confido, fore, ut uel eam ob causam hunc mihi errorem condonaturus sis.

Quod ad sententiam, qua locum Gen. II. 19. *de arcessendo thori consortio*, interpretaris, id saltem in memoriam Tibi reuoco, quae Helmstadii quondam, occasione illius, acta sunt. Non enim, opinor, Te fugiet, quantas illi Academiae primus auctor, aut, si mauis, propalator, poenas dederit. Fundari quidem *eant* putas *euidētissime in sacra phrasi*, siquidem, quod in Comment. p. 104. proferis *קרא cum h constructum aduocandi, ac arcessendi significatum pene continuum obtinet.* Ast in eo nimis mihi liberalis esse uideris. Sane sub initium Geneseos quinquies cum *h* construitur, ubi nonnisi *nominandi. siue appellandi*, significatio obtinet. Eandem in rem uideri poterit, Gen. XXXV. 7. Num. XIII. 17. Sed demus, quod negari nequit, uocem *קרא* in illa constructione significatum, quem dicis, habere, certe in Scripturae expositione non uidendum est, qualem phrasis sensum habere possit, et non nunquam quibusdam in locis etiam habeat; sed qualem, si antecedentia cum consequentibus componantur, habere debeat. Etenim quamuis omnino ille sensus uerus esse nequeat, quem phrasis, aut Idiotismus respuit, non tamen ille semper dicendus est uerus, cui cum idiotismo conuenit, siquidem phrasēs non uno semper modo in Scriptura occurrunt. Iam animum paulisper ab innouandi studio reuoca, et quam difficillima futura sit commatis 19. et 20. *συνάφεια*, nullo negotio ipse uidebis. Quis enim non uidet, comma 19. decretum quasi continere, cuius executionem com. 20. exhibet? Reliqua mitto, quae ab aliis *fusus explicata* memini.

De serpente seductore recens multa disceptata sunt, inter eruditos, ita tamen, ut saepe nodum in scirpo querere uideantur. Quid autem de hieroglyphico dicendi genere, quod hic pariter obtinere putas, sentiendum sit, ex superioribus facile liquet. Nolo in confutandis exceptiunculis Tuis bonas horas perdere, sed ablego Te tantum ad doctissimam Syluestri Tappeni dissertationem, de *Semine Mulieris caput serpentis Contrituro*, ex qua tota de re informari, si ita lubet, poteris.

Primum protoplastorum peccatum superbiam dicis. Teque ideo notari arbitraris, quod secus in Compendio meo postius legerim. Ita est, aliter legi. Nec Tu forsitan aliud sentires, si modo grauiori cura compendium ali- quod positium perlustrasses unquam. Illa namque grauiter saepe sui contentum uindictant. Quod ipsum sane Tuo etiam damno expertus es, dum infra, uel tyronibus Theologiae exhibilandum Te dabis, adeo ignoranter, et, prope dixerim, pueriliter, de appropriatione operum diuinorum sentis. Interim, quamuis certum sit, primum Protoplastorum peccatum, si complexe sumatur, in *superbia* consistisse, primum tamen peccati illius actum (nam plures in se continet) *infideltate* fuisse commissum, nostrates cum Luthero, quem Bellarminus oppugnare ausus est, existimarunt.

Lusus uerborum Rhetoricis, absit a me ut damnem, quippe quos Paronomasias exempla, Glasio collecta, satis adstruunt. id tantum desidero, quod *ambiguitate* uocis Mosen ludere scribas. Quae uox, si candide mecum agere uoluisses, Tibi non erat omittenda. *Ambiguitate* uocum autem Scripturam ludere, uix aliquis dixerit Theologus, qui *considerate* omnia perscribit. Noti namque sunt illi, qui *ambiguitatis* Scripturam incusant. Quare ne uideamur uel frigidam istis suffundere, uel arma etiam suppeditare, eius, qui *considerate* scribit, omnino est, hosce loquendi modos, omni, quo potest, studio refugere, et reformidare. Accedit, quod omnis *ambiguitas* facile tollatur, si modo ad puncta uocalia uocis illius, cuius *ambiguitate* Mosen ludere dicis, animus aduertat. Sed *inanes* has suppetias, quas plebs tantum eruditorum admittit, Tu forsitan non curas, qui cum eruditioribus, nimirum! facere soles.

Hoc tamen non miror, miror autem, et *συνάγων* ingemisco, quod sententiam illam, qua *homines primaeui ex nullo speciali DEI mandato, sed solum rationis dictamine sacrificasse* dicuntur, *innoxiam* nomines. Leydeckerus, de Rep. Hebr. L. I. c. II. p. 10. Spencerianam hanc hypothesin *Pelagianam* dicit, quae *Reformatum Theologum haud deceat*. Tene igitur, qui inter Pontificios uiuis, ita sentire par est? Nonne ita *ἰδελοθηρησια* illorum confirmas, et nostratum argumenta, quibus proscribere eam solent, subruis? Anne ignoras quantum inde robor pro adstruendo sacrificio suo Missatico petant? Etenim si sacrificia sunt iuris naturae, non minus sunt

EPISTOLA APOLOGETICA

12
 immutabilia, quam ipsum illud, unde petuntur ius. Quid igitur ita de Ec-
 clesia nostra, in qua sacrificia, proprie talia, non amplius habemus, fiet?
 Putas *εθελοθρησκίας* oblata illa fuisse, sed cum nihilominus, *per fidem illa*
Deo placuisse, scribis, aut *ακούσασα* loqueris, aut fidem alio, quam fieri a-
 pud Lutheranos solet, sensu accipis. Fides includit, notitiam, assensum, et
 fiduciam. Iam ergo dicas, uelim, unde habuerint illam notitiam, de sacri-
 ficiis Deo exhibendis? Si dicas a Deo, non fuit *εθελοθρησκία*, si ex dicta-
 mine rationis, dicas porro, an fuerint ex dictamine rationis rectae? an cor-
 ruptae? item, an illa notitia fuerit absque fiducia? an cum fiducia? si fuit
 ex dictamine rationis corruptae, et absque fiducia, ergo non ratio tantum
 corrupta, quae tamen Deo est inimica, cultum inuenire, Deo gratum, pot-
 est, sed et homo absque fiducia, quae tamen anima quasi fidei est, Deo
 placet. Si sunt ex dictamine rationis rectae, *obiectiue*, ratione principiorum
 Deo sunt sacrificia, et fiducia non tantum erit naturalis, sed et legalis, quia
 totum ius naturae ad legem, non uero Euangelium pertinet. Atque sic
 salus est ex lege, quod tamen conceptis uerbis Apostolus inficiatur. Rom.
 III. 20. 28. Gal. V. 4. Vides tantum abesse, ut haec sententia *innocia* dici
 possit, ut potius, illa salua, uel in Pontificiorum, uel Naturalistarum abeun-
 dum Tibi sit castra. Et dicas, quaeso, quid causae habeant Sociniani,
 quamobrem sacrificia ex lumine naturae repetere uoluerint? Nonne ut uir-
 tutem typicam illis denegent? Cur autem hanc negant, nisi ut Satis-
 factionem Christi eo melius infringere, et omnia in Mosais scriptis ad
 temporalia accommodare possint? Ut adeo, uel ex hac ratione, facile intelli-
 gas, quare *græca illa*, quam supra carpebas, *exclamatione*, usus sim.
 Sed nuspiam ita instas, *mandatum illud commemoratum est*. Quasi uero
 non, ut cum Augustino loquar, ex iis, quae legimus, etiam aliqua, quae non
 legimus, colligamus. Largior Tibi, *qua literam*, non legimus, homines
 illorum temporum mandatum de sacrificiis accepisse, *implicitè* tamen non
 pauca illius mandati uestigia habemus, uti ex superioribus liquet. Et quis
 a silentio Scripturae in rebus historicis ualidum unquam duxit argumentum?
 Sacra nuspiam nuspiam dicit, primum caput Geneseos ab alio, quam quidem
 Mose, profectura esse, et Tu tamen, ex tot rationibus grauissimis (si Dis pla-
 cet!) illud credis. Nuspiam legimus, Mosen ex mandato diuino conscripisse
 Genesin, nemo tamen illud negauerit, nisi quis cum Pontificis statuerit, scri-
 ptiores sacros mere occasionaliter scripisse. Sufficit, sanctissimos illos uiros
 nihil temere, et proprio ausu in rebus, religionem concernentibus, fecisse, ex
 quibus, saltem a posteriori, de mandato diuino, ipsi quondam dato, certi esse
 possumus. Verum quare haec apud Te peroro, qui ne in illis quidem, quae
 Scri-

Scriptura uerbis luculentis refert, Tibi religioni ducis, aliter sentire? Quid clarius proponi potuit, *Vniuersali illo diluuiio?* Cap. IV. Gen. com. 17. minatur Deus, se per diluuium, quod in terram erat immisurus, *omnem* perditurum esse *carnem*, in qua Spiritus uiuens sub coelo, et *omne*, quod in terra respirat. Cap. VII. 1. iubetur Noah secum in arcam recipere, de auiibus, ad sobolem in *uniuersa* NB. *terra* conseruandam. Quod et factum est v. 15. Aquae ita inualuerunt, ut *omnes montes* alti, qui sub *toto coelo*, aquis sint operti v. 17. Atque sic *omnia*, praeterquam quae cum Noacho in arca fuerunt, deleta sunt, atque extincta. v. 21. 23. Hanc literae perspicuitatem deferis, et ob rationes Physicas, ex Clerico potissimum (cuius tamen in toto hoc argumento haud meministi) petitas, eum, quem immediate fundunt, sensum proscribis. Interpreti prima lex esse debet, ne literam ante deserat, quam grauissimis cogatur rationibus. quales uero a Te productae minime sunt. Grauissimum est, quod *de aquae montes quantitate, non suffectura, toti mundo inundando.* Vetus haec est cantilena, a Vossio, Peyrerio, Burneto, ad subruendam Scripturae auctoritatem, dudum iam proposita. Sed non desunt, qui fontes, unde tanta aquarum copia profluxit, probabiliter satis aperiunt. Dicuntur etiam cataractae coeli apertae, adeoque per imbres totos XL. dies continenter decedentes tanta uis aquarum, et copia nasci potuit, quae uniuerso terrarum orbi operiendo sufficeret. Lege etiam, et expende, quae Sam. Reyherus V. C. in Math. Mosaica habet p. 56. cuius tamen rationes omnes meas facere nolim. Malo illud admirari, quam mirari. Impius namque foret, qui non totam hanc historiam plenam diceret miraculis. Sufficit ergo rem scire, et perfectam habere, est rei modus nos fugiat. Sane qui paucos panes, et pisces, ita augere potuit, ut, relictis tot hominum millibus, nihilominus superesset, quod auferri potnerit, ille etiam aquas ita multiplicare potuit, ut finem, quem intendebat, consequeretur.

Sententiam, *de incestuoso Chami cum nouerca concubitu, non mitigo,* quod Hardtium interpretem agnoscit, sed quod eam, nec cum *Φρασσεολογία*, nec textus *ουνοφεία*, ullo modo conciliare possum. Et ut uerum fatear, uix aliquis mihi persuaserit, ut credam, ipsummet Cel. Hardtium ex animi sententia suae expositioni esse addictum. Speciem praebent, quae *de Noabidicae maledictionis, eiusdemque in solum incestuosum nepotem, Canaanem redundantis, rationabili causa* magnifice affers. Ast ea aliunde peti potest, ut non opus sit ad expositionem recurrere, quae fidei uis quasi et textu extorquenda est. Scilicet prodidit Chamus animum petulantem, et in parentis opprobrium et illusionem intentum. Nam inter uitia, quibus homines ante diluuium obnoxii erant, ebrietas quoque, et crapula numeran-

In *OBSERVATIONE PRIMA* disceptatur de *Mosis Eloquentia*, ubi plurima me cumulare falsa, et mentem Tibi affricare haud semel quam alienissimam proferis. Nuppiam enim Te *Mosis eloquentiam* in dubium uocasse, sed miram potius uerborum rerumque cohaerentiam collaudasse: hoc tantum a TE negari, repetendam eam ab *Aegyptiis* esse. Quae istis haud dubie uerbis opponere uoluisti, quibus *eloquentiam tantum non omnem* NB. *Mosi TE denegare* perhibui. Verum quis non uidet, quam circumspecte locutus sum? Non enim dico, TE *omnem Mosis eloquentiam* denegare, sed *tantum non omnem*. Quam loquendi rationem ab illa diuersissimam esse, uel Grammaticorum pueri TE edocebunt, si ipse nescias. Exulent igitur, quae de *uerborum*, et *rerum cohaerentia* dicis, quae sane sola eloquentiam nec constituit, nec eloquentem aliquem demonstrat. Ceterum iurene, an iniuria, hanc TIBI tribuerim sententiam? id clarum mox erit ex sequentibus: *Primum* negas Mosen in *Aegypto* eloquentiam fuisse edoctum. Dein *συγκρίσεις* statuis, qua Deus ad ingenium scriptoris se demisit. Porro ex stylo Mosis argumentum petis, quo assertionem Tuam, de eloquentia, a Mose in *Aegypto* non exulta, confirmas, et *tandem* Mosen apud *Supremum Numen* ab ignorantia artis *Oratoriae* argumentum refellendae suae uocationis ducere, proclamas. Quae omnia, ut chartae parcam, legi possunt, in *Exeg.* ad c. VII. §. 16. p. 230. ad cap. VIII. §. 20. p. 249. et p. 265. Ego ex his ita insto. Si Moses fuit eloquens, eloquentiam sibi comparauit uel ante, uel post uocationem. Sed non ante, quia ab ignorantia artis oratoriae argumentum refellendae suae uocationis ducit, non post, ob *συγκρίσεις*, quam statuis, et styli simplicitatem. Dic, nunc Wittere! num mentem Tibi affricarim alienissimam? Atque sic §. VII. et IIX. *haud superuacaneas esse*, ipse nunc facile intelliges. In refellendis, quas Tibi opposui, rationibus, canem imitaris, de Nilo bibentem, easdemque, quae Tibi maxime offiunt, silentio praetermittis. *Primum* quod in sententiae Tuae confirmationem adduxisti, argumentum, huc redibat: *Eloquentiae nullum in Aegyptiorum, literas adhuc ignorantium, historia, uestigium occurrere*. Tria regerebam, unum consecutionem concernebat, quod illorum temporum historiae densissimis inuolutae sunt tenebris, alterum de re ipsa dispiciebat, quam *Hermetis historia* euerit, tertium tandem contradictionis TE inculabat, quod Moses non potuisset argumentum refellendae suae uocationis ducere ab ignorantia artis oratoriae, si nondum ea exulta in *Aegypto* fuisset. Tuum nunc erat, ordine omnia persequi, meaeque dubitandi rationes sigillatim enarrare. Sed quum commodo illud Tuo fieri haud poterat, tumultuarie saltem adillas, ultima ne quidem tacta, quaedam reponis. Dicis igitur ad *primam*, Te

non ab ignorantia historiae, ad rei negationem concludere; cum Diodorum citaueris, qui seculis hisce Aegyptiacis solum nominum impositionem tribuit, non eloquentiam, nec firmiter ita concludere, cum Te ambigere dixeris. Ast o! te acutum Criticum, qui Diodori Siculi auctoritate rem illam conficere conaris, si modo ipse Diodorum euolueris. Non enim ille de Osiride loquitur, quod in Commentatione scribis, sed de Mercurio, neque is commemoratur omnibus, sed multis tantum nomina rebus indidisse; haud dubie illis, quarum ipse auctor fuit, aut inuentor. Immo uerba in ordinem primus redegit dicitur, indicio non obscuro, imbuisse illum homines eloquentia, ut concinno, et eleganti, sermone, sua animi sensa cum aliis communicarent. Et haec etiam est causa, quamobrem uetustioribus tantopere laudata fuerit Mercurii eloquentia. Horatius L. I. Carm. X.

Mercuri facunde, Nepos Atlantis.

Quod testimonium ne suspectum habeas, lege modo Iamblichum de Myster. Aegypt. c. I. Quid? quod *ἐπιεικῆν σεσησῶν* ipsi tribuerint, et linguas ob summam, haud dubie, facundiam offerre in sacrificium soliti sint. Tantum abest, ut Diodorus, ad cuius prouocas auctoritatem, Tibi patrocinetur, ut aperte Tibi sit contrarius. Verum si uel maxime Tecum faceret, nam Tu in rebus tantae uetustatis tuto illi habere fidem poteris, qui in multo recentioribus tam grauiter saepe hallucinatur? Sed dabimus Tibi, Diodorum bona fide, et ex idoneis monumentis, haec scripsisse, quo nunc effeceris argumento, pertinere haec ad illa potissimum tempora, quibus Moses in Aegypto uixit. Loquitur Diodorus de Osiridis aetate, sed magnus mihi eris Apollo, si me edocueris, quis ille fuerit, et quando uixerit? Quod cum ipse haud dubie agnoscis, ultimis uerbis fidem satis facientibus, quae, quaeso, est temeritas, tam ruinosum fundamentum hypothesei substernere, de tam insigni, quam fingis, styli Mosaici simplicitate? *Alteram memet ipsam suspectam agnosce-re, dicis, utpote incertissimis rationibus innixam.* Verum utut non negem, plura incerta esse, quae de Mercurio dicuntur, tamen si communio-rem sequi uelimus opinionem, qua ille Aegyptios primus omnium legibus imbuisse, Ciceroni, Eusebio, Lactantio, aliis, dicitur, non uereor ad stipulari Casaubono, Mercurium Mose multo antiquiorem dicenti. Quibus addo et illud, quod idem ille Mercurius, Diodoro teste, primus instituerit, quo honore, quibusue sacris colerentur Dii. At quis dixerit, sacra Aegyptiorum Mosis demum cepisse tempore? De uetustate cultus inde non obscure colligimus, quod ab Aegyptiis plurimae nationes, eademque satis antiquae, sacra sua acceperint. Quod ex Herodoto, Strabone, Luciano, Philone Byblio, quincui ab aliis solet. Subiungo Anonymum, qui in Veteri Orbis Descriptione, a Inc. Godofredo edita, c. XVIII. p. 16. ita, de Aegypto: *καὶ χεῖρον ἀνεῖν πᾶσιν ἀναμῆν παρὰ τῶν τῶν θεῶν σέβειται.* Interea quia huic ar-
namento

gumento robor aliquod conciliare uolebas ex defectu literarum, quas Mo-
sen tum demum edoctum esse putas, quum tabulas acciperet, DEI digito
consignatas; ostendendum mihi erat non uitium modo in consecutione,
sed afferenda pariter erant quaedam de uetustate literarum. Ad illud, ne
Lector Tuam ἀκριστοῦν, et ἀσυνλογιστικῶν, deprehendat, iterum magis mutus
es, quam piscis. Ad hoc respondes, *mirum non esse Moſen litteraturae
ante acceptas tabulas Dei digito conſcriptas, meminisse, cum diu post
Genefin ſcripferit, et ſaepe quasdam circumſtantias ob argumenti affinita-
tem interſeruerit, quae euenire ſerius.* Quod nominibus fluentorum, Gen.
II. probas, meque ad Comment. c. II. §. 4. et 15. remittis. Sed non una,
eademque utrobique est conditio. Etenim Ex XVII. 14. Moſes mox, fugatis
Amalekitis, mandatum accipit ſcribendi. Quis igitur dubitaret, literarum
uſum notum ipſi atque perſpectum fuiſſe? Proleptin non admittimus,
niſi neceſſitate aliqua adaecti, quam hic tamen cernere non datur. Sed quod
fluenta in commemoratione Paradyſi iſtis appellet nominibus, quae ſequiore
forſan aeuo demum acceperunt, id inde haud dubie eſt, quod Moſes to-
pographiam Paradyſi conſicere uolebat. Neceſſum igitur erat, ut fluiuos
iſtis designaret nominibus, quibus tunc ueniebant, quia alias hominibus, in
quorum ſcribebat gratiam, ea deſcriptio nimium quantum obſcura fuiſſet.
Quae ex Commentatione hic repetere iubes, ea aeque dubia ſunt, ac in-
certa, quam id ipſum, in cuius probationem afferuntur. Sabbathum nam-
que per proleptin commemorari, nullo ſatis idoneo argumento eſt euictum,
Nomen autem מן מן ante Moſis tempora ignoratum plane fuiſſe, unde
probas? Locus Ex VI. 3. ualde eſt uexatus, et crucem figit Interpretibus.
Ceterum quam ex Diodoro aſſero, coniecturam, nondum ſatis ualide e-
uertitſi. Dicit enim habuiſſe Aegyptios ἀναγραφὰς in ſacris libris ἐν πα-
λαιῶν χρόνων τοῖς διαδόχοις παραδεδομένας. Eſt interim de uetustate
harum ἀναγραφῶν diſceptare cum quopiam nolim, non dubito tamen, quin
illa eximia ſit, ſiquidem iam Oſtridit tempore, commemorante id ipſomet
Diodoro, ſacrarum literarum fuere ſcriptores, quorum in numero ipſe fuit
Mercurius, quem apud Oſtridem ἱερογραμματεὺς obtinuiſſe locum, idem Dio-
dorus tradit. Horum autem officium in eo conſiſtebat, ut literis omnia, quae
commemoranda erant, et poſteris commendanda, conſignarent. Quod ipſum
ex habitu, quo uſi ſunt, ſatis colligitur, quem Clemens Alexandrinus L.VI.
Strom. p. m. 633. nobis ita deſcribit, ἔχων (ἱερογραμματεὺς) πτερά ἐπὶ τῆς
κεφαλῆς, βιβλίον τε ἐν χροστί, καὶ κανόνα, ἐν ᾧ τότε γραφικὸν μέλαν, καὶ
χρῶνος, ἢ γράφουσι. Confirmari id poſſet, ſi, quae eius ſub nomine circum-
feruntur, ſcripta genuina eſſent, et non ab aliis potius conſicta. Sed de
iis facile conſentio cum Iſ. Caſaubono, et Petro Lambecio. Hoc tamen
uno ore confirmant ueteres, quod literas Aegyptiis dederit. Sufficit nunc

excitasse disceptationem, cum inter et Thamum, Ægypti Regem, de sapientiae propagatione, per literarum monumenta, habitam, quam Platonis Phaedrus et Timaeus commemorat. Et quid multa? Diodorus eodem loco, quem in Commentatione laudasti, Mercurium pro litterarum inuentore ab Ægyptiis uenditari scribit.

Alterum argumentum, quo confirmare sententiam Tuam uolebas, a sili defumebatur simplicitate. Desideraui et in hoc legitimam consecutionem, quod saepissime fieri solet, ut libere artifex, certisque de causis, a re quadam abstineat, cuius alioquin non plane ignarus est. Sed et hic Harpocrati litas, et ad id modo, respondes, quando secundo loco *δουουμίσυ*, in uoce simplicitatis latentem, euoluo, inque *πρώτον*, quod eam in sententiam Te adduxit, *ψεύδος* inquirō. In illo Tibi mecum conuenire putas. Vtinam id salua dici ueritate possit! Ego namque talem stili Mosaici simplicitatem statuo, quae in argumentis maxime historicis amatur, sed Tu plane stilum idioticum fingis, dum conceptis p. 249. uerbis affirmas, *ita Mosen consignasse historiam, prout simplicissimus homo eam enarraret.* Quid autem per hominem simplicissimum intelligis, nisi idiotam quemcunque, omnis omnino doctrinae, quae eloquentiae fons est, expertem? Vides ergo, magnam differentiam inter utrumque nostrum intercedere. Quid enim? Xenophon, Polybius, alii, humili dicendi genere, quale historicos decet, usi sunt. Ergone ita suas consignarunt historias, prout simplicissimus quisque eas enarraret? *ἄτοπον!* Quod *πρώτον ψεύδος friuole Tibi affingi* clamites, id pro more tuo, id est, inficete facis. Relege modo, quae p. 230. habes, ubi omnem simplicitatem stili Mosaici ita *ex acui ingenio repetis, ut citra miraculum comptior, et elegantior Oratio exspectari non potuerit.* Quid? quod Mosen ad uulgi ingenium loqui plus simplici uice affirmas.

Vltimum ex Ex. IV. 10. petebas, ubi Moses se uirum negat uerborum. Tribus demonstrabam argumentis, non posse hic intelligi eloquentiae defectum, sed linguae, expeditae loquentis, quem balbutium nominant. Ad haec quantus, quantus es, totus obmutescis. Et tamen uniuersam obseruationem laborem Tuum *nec tangere, nec angere iactabundus scribis.* En Thraasonem! Quare dum adeo male in primo certamine steteris, possem nunc ulterius detrectare, et lectori prudenti iudicium permittere, quantus in reliquis futurus sis heros. Sed ne triumphum absque uictoria canas, et, pro more Thraasonum, illud difficultatem respondendi interpreteris, agedum, de reliquis pariter dispiciemus.

Quod igitur ad *OBSERVATIONEM SECVNDAM*, in qua *de Scopis Librorum Mosaicorum* agitur, nihil, quod ad rem magnopere facit, affers. Neque enim argumenta, quibus inductus nego, dari, iura in sen-

su strictiori, confutas, neque etiam ad ea respondes, quibus sententiam Tuam infringere uolui. Id saltem, cum nihil sit, quod nos moretur, moneo, non habere Te causam, quamobrem de tanto inuento tantopere Te iactes. Ephemerides Philologicae, quas notas Tibi esse credo, p. m. 147. satis loquuntur superque, ex cuius scholis illud hauseris. Dabis ergo coniecturae ueniam, si quis forsan coniecisset, eius Te in toto hoc argumento arare uitulo. Ut interim *qua singula capita* illam hypothesein *confutarem*, non opus erat, sufficebat, quod in explicationibus istiusmodi hypotheticis locum quam maxime habet, neruum incidisse. Nam

Subrue fulcrum patitur structura ruinam.

Ita conuertitur ad *OBSERVATIONEM TERTIAM*, de *Lingua Hebraea, non Cananaea*. Hic statim in limine quasi *calumniae* me poscillas, ut unusquisque uideat, Te haec quidem pilum, *stylum*, inquam, mutasse, non *animum*. En tamen grande illud, quod commisi crimen! Clericum mirabar Tibi esse omissum, qui alias *utramque in Commentatione paginam faciat*. Ignoro sane, quamobrem aliter de TE sentire debeam, qui adeo impudenter negare audes, de quibus ex ipsa libri inspectione conuinci poteris. Nunc demum Tuo exemplo comperior, eum, qui semel uerecundiae limites transgressus est, gnauiter oportere esse impudentem. Possem quam plurimis exemplis id comprobare, sed nolo istis describendis uel bonas horas perdere, aut lectoris patientia abuti. Pro uoco ad *ἀπορίαν*, illudque, quod magis est, addo, Clericum saepenumero, ne quidem nominatum, utramque Tibi paginam facere. Sed quinam illi sunt *auctores sat multi*, quos pro parte Tua adduxisti, *ut Clerico modo non egeris?* Bochartum laudas, et Huetium. Sed ille, quod iam tum monui, Tuae aduersatur sententiae, ut Bochartum ne legisse quidem, sed ex Huetio incaute excitasse censendus sis. Transeant tamen haec cum ceteris erroribus Tuis, aut si mauis, imbecillitatibus, quibus ea pariter tribuo, quae de *catalogo αἰγέσων* impudenter garris. Ut interim ad rem propius accedamus. *Πρώτον* huius sententiae *ψευδός* petii, ex nomine *עברי* quasi Abrahamus ita dictus sit, ob *transitum*, ex Chaldaea in Cananaeam, cum tamen, si formam contempleris, merum sit patronymicum. Hic acutum agis disputatorem, meque proprio iugulare gladio conaris, *talem*, inquires, *facile admitimus, ut tamen assueremus ab עברי (quod transitum sonat) hoc patronymicum descendere*. Neque infrequens est, ut ipsum patronymicum, et genti, et ipsius auctori commune sit. uid. Gen. X. 15. 18. Multa cumulas, quae non obscure ostendunt, non satis Te patronymicorum naturam intellexisse. In Patronymicis ad proximam denominationis rationem attendendum est, non remotiorem. Fieri namque potest, ut primus, a quo patronymicum descendit, auctor, ab hac illaue re denominatus sit,

cuius tamen nullus proxime, et immediate, in ipso patronymico habetur,
 aut haberi potest, respectus. Quis enim in uoce יהורי non recurrit poti-
 us ad יהורה quam ad radicem הורה laudauit? Quare si עברי est patro-
 nymicum, quod ipse admittit, non recurrentum Tibi est ad radicem,
 unde forsitan uox illa deduci posset, sed ad personam, a qua ceteri ita de-
 nominati sunt. Sane si Abrahamus ita demum a transitu nominatus est,
 respectu Abrahami non potest esse patronymicum. Nam hac rati-
 one illud recurrit dubium, quod iuxta linguae genium, non עברי sed
 עובר nominari debuisset, uti legitur Iud. XIX. 18. Ezech. XXXIX. 11.
 Illud uero ualde dilutum est, quando ex Gen. X. 15. 18. euincere satagis
 ipsum nomen patronymicum et genti et ipsius auctori commune esse. Ali-
 ud est, formam habere nominis patronymici, aliud patronymice usurpari.
 Hoc quidem in exemplis allatis deprehenditur, non illud, siquidem non
 ignotum est, per metonymiam causae, Parentes saepe pro liberis, et poste-
 ris, dici. Omne interim praesidium ex Es. XIX. 16. speras, quem locum
 aliquam sententiae tuae speciem conciliare, non eo inficias. Nihil tamen
 solidi, quod maxime optassem, contra datam a me responsonem allatum
 est. Dixi inter alia, regiones priscum saepius retinere nomen, et si ueteres
 coloni alio migrare cogantur. Quod ipsum non carere fundamento, hi-
 storicae loquuntur. Nec repugnat Scriptura ipsa, in qua, Prophetae specia-
 tim, regiones multoties, ab istis denominare solent, qui olim sedes illas ob-
 tinuere. Ita Zach. IX. 7. per Iebusaeos, Hierosolymitanos, intelligi, nobili-
 ores interpretes scum Chaldaeo affirmant, quibus ideo id nominis dedit,
 quod Hierosolymam inhabitabant, Iebus antea dictas, 1. Par. XI. 4. 5.
 Atque sic pariter terra Israel appellatur ארץ כנען antiquo, quod olim ha-
 buit, nomine. Clarissimus inuenitur locus Ezech. XVI. 29. ubi Iudaei
 multiplicasse dicuntur scortationes suas ארץ כנען כשרימה. Dissenti-
 unt quidem in eius expositione Interpretes, nemo tamen facile uidet, com-
 probante id ה, quod dicunt, locale, in uoce כשרימה insinuari hic a Pro-
 pheta terminum a quo, et ad quem. Vnde et ipsimet Iudaei in Ver-
 sione Germanica ita transtulerunt: ויהי רחש ארץ כנען נאמר רחש ארץ כנען
 ויהי רחש ארץ כנען נאמר רחש ארץ כנען. Noli ergo a me
 postulare, ut argumentis solidis euincam, quare a proprietate literae rece-
 dendum, et conditio, quam a me fingere dicis, admittenda sit. Nihil enim
 hic fingo, nec a literae proprietate recedo, nisi et illum aliquid fingere,
 aut literae proprietatem deserere dixeris, qui Prophetarum scripta, ex stylo,
 modisque loquendi, Prophetis haud inuistatis, illustrat. Miror autem, quod
 Loescheri Venerabilis expositionem, quam coniecturam nominas *pererudi-*
tam, ad Tuam detorquere hypothesein uolueris, cui tamen a Summo Viro
 opposita est. Vide nunc, quam irrefragabile primum Tuum sit argumentum!

Prope

Properamus ad reliqua, quae, Te quidem iudice, *soliditatem* pariter habent, satis *insignem*. Paucis ergo repetenda sunt, ut de eorum soliditate eo rectius constet. Nullo ita habebat secundum, *Patriarchae usi leguntur interprete cum Cananaeis conuersantes*. Quid ego? Videre pro mea simplicitate non poteram nexum (quem ipse etiam Diogenes, accensa lucerna, uix ac ne uix quidem inuenerit) et duo regetebam; *alterum* non esse ipsam rem ob Scripturae silentium negandam, *alterum*, addidicisse forsitan Patriarchas Cananacorum linguam. Hic quidem *ponere* dieor *conditionem*, *nuspian* *indigitatam*: Sed solida uereor ut sit responsio. Statim enim quod negari nequit, a quo in Cananacam peruenit, cum incolis conuersatus est Abrahamus. Illud autem commercium siquidem absque sermonibus aut dialogis fieri non potuit, hoc dicas uelim, an lingua, qua usus est, diuersa fuerit a Cananaea? an eadem? Si diuersa fuit, locuti sunt, uel absque interprete, uel per interpretem. Quodcunque dixeris, conditionem, a me positam, confirmabis. Si eandem praetendis, Scripturam habebis Tibi aduersam, quin Temet ipsum, qui meam, quam hic in Vitringam institui disceptationem laudas, et eam tantum ob causam (forsan ne animo essem elato ob encomium a tanto Viro in me collatum) *uituperas, quod mihi Tecum tantum res sit, non cum Vitringa*. Miseret me Tui, Doctissime Wittere, calami, *qui cum non adsuetus sit nugas resellere*, nugis tamen ubique ferme armatus est. Ecce enim mihi non licebat hic quaedam contra Vitringam afferre, quae non modo ad rem magis illustandam pertinebant, sed et uel eo nomine necessaria erant, ut argumento, secundo locuto allato, suum constaret robur. *Tertium* tandem argumentum, nitentur loco Gen. XXXI. 47. Ad quod duo regeffi. *Vnum* intra decursum plus quam centum annorum plurima in deterius mutari potuisse. Quod siemo, spero, negabit nisi experientiae, tot monumentis historicis satis comprobatae, contradicere uelit. Falsum ergo est, *multum me*, ut arbitraris, *supponere, nihil probare*. Vbi namque rerum adsunt testimonia, ibi non opus est uerbis. Nec plus contra *alterum* illud efficis, quo probabilissime conicio, *duo simul obtinuisse idioma*. Nam quamuis probabilitatem illam Te uidere negas, nihil tamen contra argumenta mea moues, contentus, hanc praetexuisse *probabilitatem, Abrahamum patriam linguam mutasse, cum mutaret regionem, et adiret Chananaeam, sibi ac posteris dicatam*. Ad quod *negο Quyerov* communiter se recipiunt, a quibus eam sententiam mutuatus es. Verum cum ab aliis tantum isti acceperint, quantum satis est, responsi, neque Tu tot totiesque disiectam hypothesin, uel unicatione, comprobaueris, ad illa Te ablegamus scripta.

In *OBSERVATIONE QVARTA* statim ab initio Te offendit recensio uariarum, quae de auctore Pentateuchi fœneri nunc solent, sententiarum.

arum. Quae uero ideo facile excusationem meretur, quod accessum mihi hac ratione ad nouam, quam adfers, opinionem facere uolebam. Agnoscis quidem, quod bene se habet, Mosē Pentateuchi auctorem, sed ita, quod dolendum agnoscis, ut non uno nomine auctoritatem confecti a Mosē scripti eleues, penitusque euertas. Quod si enim e monumentis *παρὰ παραδόξοις* ille, Deo adminiculante, collectus est, nihil profecto opus fuit *ἑσπέρουσα*, quam Clericus, cum quo hic imprudens sentis, subruere ita uoluit. Quod cum scopo, quem meditatur, apprime patrocinari uideat, non dubitauit talia quoque, qua N. T. confingere monumenta, ex quibus Evangelistas res, a Liberatore gestas, confecisse scribit. Vid. Bibl. Sel. T. XIV. p. 371. et 373. Porro qui consulueris maiestati uerbi diuini, quando Mosē ab alterius cuiusdam Poemate initium Pentateuchi fecisse putas, quo sic Iudaeos ad sedulam eius lectionem inuitaret, quod dein cum eius intentioni minime responderet, illustrari magis debuit. Nonne ita multum decedit maiestati Scripturae, quippe quae ob auctoritatem reuelantis DEI non opus habet, hominum aucupari fauorem, uulgari aliquo, et minus accurato Poemate? Hoc argumentum ita elidere conaris, quod ipsum hunc auctorem (licet anonymum) *ἑσπέρουσαν* agnoscas, cum alibi uiri ac foeminae *ἑσπέρουσαν* canerunt carmina, ea propter in canonem relata uis, Exod. XV. 21. Iud. V. 1. Ast quis crediderit canticum, in quo non ea, qua par erat, *ἀραβεία*, res enarrantur, ex diuina proficisci inspiratione potuisse? Nec etiam in Commentatione uel leuissimum eius indicium fecisti, sed potius omnem illi *ἑσπέρουσαν*, non obscure denegasti, nec officit, inquit p. 23. sententiae, quod Scriptura Mosi *ἑσπέρουσαν* sit, neque tamen istud elogium tali, quod supponimus, cantico uindicari queat. Haec cum non ignores, ad eam Te recipis, quam iam tum dabas responsum, etsi, inquit, non crederem *ἑσπέρουσαν*, non pluri tamen maiestati uerbi decederet, quam ex allegatione gentilium Paulo usitata. Verum insignis utrobique est differentia. Illa dicta ex asse respondebant Pauli intentioni, aliter se res habet cum Poemate, quod dicis. Paulo res erat cum gentilibus, uel cum Christianis, recens conuersis, quorum illos Poetarum, quas deprecari non poterant, auctoritatibus, sed praemissis argumentis aliis, saltem κατ' ἀναγκαστον, de religionis ueritate Christianae conuincere uoluit, hos autem rubore quodam suffundere, si istis sese deditos esse uiderent uitis, quae luminis naturalis ductu ipsimet gentiles detestarentur saniores. Verum enim uero hic Mosē canticum, non in illustrationem, aut confirmationem rerum, antea propositarum, inserit; sed in totius scripti maiorem commendationem reliquis omnibus praemittit. Porro Israelitae DEO iam credebant, et Mosi, ideoque etiam, absque illo carmine, in crebram, sedulamque Pentateuchi lectionem incubuissent. Atque sic, quocumque Te uerteris,

iniurius eris in Mosen. Idem in *argumento secundo* praefixus mihi fuit scopus, quod tamen, ne supremis quidem, quod aiunt, labris attingis. Hoc est, quod uolo, non reticendum fuisse Mosi uerum auctorem, ne uideretur alienum sibi iudicasse laborem, aut ex ignorantia (nam multa poema continet, quae se aliter, Te ita sentiente, habent) cum primo auctore errores commisisse. Nec ualet exceptio, si obuiere quis uellet, nemini non, ista quidem aetate, auctorem fuisse notum. Nam quia Moses non scribebat tantum in gratiam Israclitarum, istis temporibus uiuentium, sed scripta eius canon debebant esse, atque norma, Ecclesiae, ad mundi usque finem duraturae, nonne per quam erat necessarium, ut istiusmodi suspicionibus omnino ansa praescinderetur? Cum his nunc compara responsonem, et uidebis, quam parum ea apposita sit. Ut enim in compendium omnia mitam, non quaeritur: *An cantici huius auctoritas suspendenda sit ab auctore?* Nam de eo facile inter nos conuenit. Sed omnis quaestio in eo uersatur: *An Moses, suppresso ueri auctoris nomine, eale sibi iudicare canticum, salua scripti auctoritate, potuerit, quod nec ἀνεξιβάς, aut eleganter, confectum, sed ipsum potius in suspensionem abducere poterat Mosen, quasi iusti ordinis fuerit incurius, ut, quae debito, quo proponi debebant, loco misererat, alio dein necessum habuerit repetere?* Hoc credat Witterus, non ego!

De argumentis Tuis ut dispiciamus, uix opus duco. Quae enim antea grauissimarum rationum nomine Tibi ueniebant, illis ipse nunc demonstrandi uim denegas. Sed nec tantum habent probabilitatis, quantum Tibi persuades. *Primum* ex nomine יהוה petitum, pro more Witteriano, defendere se legitima consecutione nequit. Quod duobus argumentis declarauit. Ad *primum* notes, uelim, me non ab auctore Cantici, et libri prioris Regum, argumentum ducere, quem diuersum esse facile intelligo, sed ab orationibus Salomonacis, laudato libro, eo haud dubie modo, quod historici munus est, enarratis, quo a Salomone quondam sunt fusae. Alterum eo grauius est, quod rationes, quas in conficiendo Auctor scripto praestitutas habet, nos saepe numero fugiant, ut omne, quod affertur in medium, in coniecturis modo habendum sit, in quibus facilis datur hallucinatio. Dic, Wittere, si uir es, quid causae habuerit Moses, quamobrem aliis subinde loquendi modis, in describenda sua historia, usus sit? In capite II. et III. ambas uoces יהוה והים componit. In c. IV. si ab aliorum uerbis, quae recitat, recedis, solum adhibet nomen יהוה. Contra in c. V. et VI. nomen והים absque יהוה usurpasse legitur. En quam usitata sit Mosi illa loquendi ratio, quae in primo hoc capite occurrit, iuxtaque disce, quam arduum sit, istis de rebus talem ferre sententiam, quae ipsam rem, et auctoris intentionem, per omnia ferit. Atque haec etiam est ratio, quamobrem nemini rationes, a me propositas, obtrusum eo. Si quis est, cui illae sese non

D

appro-

approbant, is per me missas eas faciat, dummodo alias, easdemque probabiliore, substituatur. Tuae tamen exceptiunculae, uix cassâ nuce dignae. Prior petere Tibi dicitur id, quod est in principio. Quod equidem haud miror, cum mauiis cum Clerico nomen אלהים ab impia Cananaeorum gente deriuare, quam cum Ecclesiae Tuae Doctoribus mysterium aliquod in eo concedere. Imo, quae Tua est modestia, in Comm. p. 25. dubius haeres, *pium ne conatum? an inuilem prurium?* dicas, quando ex hoc nomine diuinarum personarum pluralitas inferri solet. Nihil tamen habes, quod eidem opponis, praeterquam Idiotissimum, per quem nomina, singularis modo significationem habentia, in pluralitatis ponuntur numero. Quod ex Gen. XXXIX. 2. Ies. XIX. 4. Ex. XXI. 29. 2. Reg. XIX. 4. adstruis. Sed ut uideas, *pium hic esse conatum*, in timore Dei, haec, quaeso Te, momenta expende. I. Omne nomen plurale regulariter, et ex communi omnium sensu, infert pluralitatem. Quod adeo uerum est, ut nec uoces נים et שים excipiendas esse existimem, quippe in quibus non una pluralitatis uestigia occurrunt. II. Certum est per אלהים h. l. uerum DEVM, Creatorem coeli et terrae intelligendum esse. Huic namque *πρωτος* et primario nomen illud competit. Nec ueeor distera Tua, quando in Comment. p. 25. quaestionem illam *inanem*, et *uillissimam contentionem*, eos autem, a quibus mouetur, *uilitigatores* pronuncias. Hiccine, Reuerende Pastor, *pius Tuus est conatus*, sententias Doctorum Ecclesiae Tuae adeo contemptim habere, et aduersariorum, a quibus oppugnantur, irrisioni exponere? Tunc ignoras, quid causae habuerint Theologi, quamobrem hanc quaestionem aduersus Socinianos propugnari? Itane illi *uilitigatores* fuerunt? Tuam, Wittere, conscientiam num hostis orthodoxae ueritatis professus abiectius sentire potuisset? Quod si nomen illud *propria* cuidam competeret, praeter quam uero Deo, qui commode dicere DEVS potuit, *non fit Tibi אלהים praeter me*. Ex. XXII. 3. Tunc dubitas, istos, qui אלהים nominantur, a Paulo indicari 1. Cor. VIII. 5? Sed uide, quales sint אלהים non-nisi λεγομενος tales. Quid autem hoc sibi uult aliud, nisi quod illis merum tantummodo nomen, non autem res competat? Et dicas, quaeso, num ueneratio, quae Deo et hominibus debetur, tanquam species, de uno praedicari genere possit. Si affirmaueris, uel DEVM ad hominum, uel homines ad Deitatis referas classem, necessum est, siquidem istae praedicationes sunt uniuocae, ut cum Logicis loquar, et eandem prorsus significationem efflagitant. Si negaueris, desine in posterum *uilitigatores* pronunciare, qui ex rei ueritate pronunciant. Vides enim hac ratione nomen אלהים, quod ex Arabismo uenerationem infert, non competere Deo, et aliis, in eadem prorsus significatione. qua cessante, uni primario, alteri jaeundario, tribuendum erit. III. De DEO autem non est iudicandum

candum ex hoc, illouc, Idiotismo, sed ex locis, in quibus clarius sese manifestavit. Idiotismus non semper ostendit, quisnam praecise sensus obtineat, sed quis obtinere possit. Quare dum I V. in aliis se manifestarit, ut trinum in personis, quaero nunc, neque id immerito, *inutilisne sit pruritus? an pius conatus*, si ex istis de nomine אלהים iudicium feratur? et an ex supposito, quem praetendunt, idiotismo? an ex locis istis clarioribus illud explicare praestet? Accedit, quod Idiotismus ne quidem in locis, Tibi excitatis, reperiatur, in quibus nomen, *dominium* inferens, legitur. Quare si cum Seb. Schmidio diceremus, fieri id per metaphoram Nominis Divini mystici ad homines, sicut Elohim, nihil, quo Tua se tueretur sententia, haberes, praesidiū. Verum ex ipsis Grammaticorum observationibus Tuis satisfacere dubiis possumus. Illi observant, particulis quibusdam, aut nominibus, affixa nonnunquam subiungi, interueniente Iod, nullo pluralitatis significatu. Sic dicitur ודדיו, כנני, עליו et pro אנו et ארו occurrit אבני et ארוי etc. Quid si hanc igitur ad classem nomina ארון et כעל pariter referantur? Haec responsa sunt ad Gen. XXXIX. 2. Ex. XXI. 29. 2. Reg. XIX. 4. Ad locum Ies. XIX. 4. haec habe, קשר non esse nomen adiectiuum, sed substantiuum, cum quo nomen ארנים constructur, sed ita, ut, dum status absolutus uices hic teneat constructi, ipsum illud nomen, in statu, quem nominant, regiminis, subintelligendum ueniat. Quae loquendi ratio inuenitur Ios. III. 14. et 1. Reg. XXII. 27. Ex quibus nunc colligere habes, me in *prima*, quam contemptim nominas, *ratiuncula* non petiisse id, quod est in principio. Altera Tua exceptiuncula supersedere facile potuisses, si tritum illud in memoriam Tibi reuocasses; Vnius positio, non est alterius exclusio. Sufficit Mosen non hic tantum et c. V. com. I. ubi de hominis creatione egit, nomine אלהים uti, sed et in ipso c. II. illud nomini יהוה in eodem argumento adiungere. Dubito autem uehementer, an *similem rationem comminisci* liceret, quae Tua est per suasio, *de nomine Tehouab*, quod ipsum, si radicem species, diuinam essentiam in se exhibet, unde et per εἶπε ἡ γυνὴ ἑαυτὴν idem est, quod ero, qui ero. Contra nomen אלהים quatenus a ueneratione dicitur, respectum habet ad creaturas, quae ueneratione prosequi Deum tenentur.

Secundum argumentum *sibi nitebatur diuersitate*, quam nunc iterum in subsidium uocatam, minime, pro eo, ac par, est, declaras. Non ergo est, quod aegre feras, si quis ante Tibi fidem habere nolit, quam probatam illam dederis. Miror autem, TE a Mose stili ubique aequalitatem expectare, quem ipse ab omni habitu oratorio destitutum dicis, et ad eum modum historiam consignasse affirmas, prout homo quisque simplicissimus eam enarraret. Ab homine uero simplicissimo stylum requirere, semper sibi constan-

tem, me iudice, summa est simplicitas, quam a Te, qui Argo uis haberi perpicacior, et oculator, procul abesse puto.

Quae ad *tertium* responsio *argumentum* data est, ea non minus firmo stat talo, siquidem clarissime comprobat, unum eundemque auctorem posse unum aliquod argumentum uerbis, longe fusioribus, quam antea factum erat, repetere. De eo enim quaestio est: *An ideo alii hoc caput, praeterquam Mosi, uindicandum sit, quod quae ad secundi, sextique diei historiam aperte spectant, in secundum caput demum digesta sunt?* Hic serie nihil ualent effugia, quas quaeris. Quod ut luculentum fiat, remitto Te ad Gen. X. et XI. ubi in utroque quidem capite Semi contexta est genealogia, sed in hoc multo fusius, quod Arphazadi concernit familiam, quam in illo. Habes hic argumentum historicum, et tamen, quod facile fieri potuisset, non una serie istae generationes enarrantur. Quare si Tuo nunc standum esset iudicio, non uni haec duo capita auctori tribui deberent. Ceterum id inde etiam discere, quomodo Moses saepe *συνοπισμῶς* aliquid referat, uberiori *ἐξέγερσία* commodiori loco reservata.

In *QUINTA OBSERVAT.* trium quidem hypothesisum mentionem feci, sed ultimam attingere tantum uolui, quod existimabam, in prioribus duabus crambem modo recoqui, semel, iterumque, recoctam. Tertiam sub examen reuocaui, quia se nouitate commendare uidebatur, et tanti Viri, ex quo illam descriperas, auctoritate. Quaeritur autem hic: *An nomen מִן־אֱלֹהִים acceperim Iudaei a Cananaeis, et ita πληθυνσιῶς de Deo locuti sint?* Quod cum Clerico affirmas, et pro *innoxio* et *adiaphoro* habes. Sed apage illam sententiae Tuae *adiaphoriam*, et *innocentiam*, quae absurda aliis, et nescio quo, nomine appellatur. Gusssetius, quem iam in ipsa Dissert. laudauimus, inquit in Comm. L. E. p. 50. in illa ipsa comparatione Ebraeorum et Ebnicorum, circa usum pluralis nominis *diuini*, tanta absurditas, ut prodat iudicium pueriliter praeeptis (cape Tibi hoc, Wittere doctissime) quod leui similitudinis exterioris umbra *deusum* rem non inspiciat. Nec mitius de eadem iudicant alii. D. D. Zach. Graepius, in Theol. Recens. Controu. ad hanc delatus quaestionem. Et nos, inquit, p. 190. merito *absurdissimam* hanc Clerici nouitatem abominamur. Ita Tibi *innoxium* est, et *adiaphorum*, quod alii, tanquam *absurdissimam nouitatem*, abominantur. Atque eo magis solidis confirmare argumentis Tuam debuisses sententiam, quae tantum abest, ut afferas, ut praeter pauca, eademque leuia, quae ad meas dubitandi rationes excipis, de charta modo in papyrus transcribas. Primum monebam, nisi hanc sententiam hypothesis aequae incerta, consultius igitur esse, et pietati conuenientius, in re tanti momenti, in quo diuinus uersatur honos, ab hypothesis abstinuisse periculosa, nec, quod ultro conceditur, firmis argumentis probanda. Haec sane ex capite prudentiae, qua Ministrum Ecclesiae pollere de cet,
ne

ne Ecclesiae suae hostibus incaute patrocinetur, aut aliud quid committat, quod diuini nomini detrimento esse potest, adeo firma esse puto, ut probatione non indigeant. Nec Tu ipse negare nunc audes, *diuinum nomen curae piis cordique esse debere, ne vane traducatur.* Quid autem in defensionem dicis? Sunt, inquis, quaedam diuina nomina, quae et creaturis, et idolis tribuuntur, inter quae nomen **אלהים** refertur. Ex quo igitur euicisse Te iactitas, linguam Hebraeam Cananaeam esse, pronam nunc ad sententiam Tuam conclusionem dari arbitraris. Verum quaenam est consecutio: Nomina quaedam diuina creaturis, et idolis, tribuuntur, ergo ille non peccat contra honorem, Diuino Nomini debitum, qui Deum ab idolis nomen mutuatum esse dicit, quo honorari satagit? Quis non uidet differentiam, quae utrobique intercedit? Idolis ista nomina tribuuntur *καταχρηστικῶς* saltem, non ex mente, et sententia Spiritus S. (cui potius nominantur **אשרי**) sed idololatrarum, qui diuinos istis honores tribuunt, nomenque soli DEO proprium. Illi igitur potius ex *κακοῦλογία* isto nomine abusi sunt, siquidem communiter simia DEI Diabolus esse solet. Quam lubrica uero sint argumenta, quibus Linguam Hebraeam probare uoluisti nullam fuisse aliam, quam Cananaeam, suo pariter loco commonstratum est. Quid? quod si ex liberalitate Tuam applecteremur sententiam, tamen ne sic quidem haberes aliquid, quo eam tueri posses. Num enim Apostoli, lingua utentes, Graecis familiari, uspiam in pluralitatis numero uerum Deum appellarunt Deos? Non puto. Atqui par hic est ratio, dum nec nomen **אלהים** singulari destituitur, ut ob eius defectum, quod fieri in aliis uidemus, pluralis adhibendus fuisset. Ita etiam facile uides, quid *modificatio*, quam dicis, huc faciat? Ecceur DEVS? ecceur alii utri sancti non usi sunt singulari? Quis, licet haec ex Dissert. repetere, domum suam, admota face, accendit prudens, ut habeat, quod extinguere possit? Reliqua, quae ad argumentum *secundum* et *tertium* affers, leuioris sunt momenti, et ex anterioribus facile confutantur. In ultimo dixeram, *probandum autem omnia esse, Cananaeos Deastros suos ita nominasse, et primos esse huius denominationis auctores.* Ad hoc pro more taces. Ad illud hypothesein reponis, linguam Hebraeam esse Cananaeam, et Poenorum et Thebanorum, quos induxeram, *ἀπὸ καὶ ἐπιπέρας* apertissimam cum **אלהים** *affinitatem profiteri* dicis. Ast nec sic idonee satis Tuam sententiam comprobasti. Quid si enim Abrahamus id nominis, quod inter Chaldaeos didicerat, postmodum semper retinuerit? Quod ne minus Tibi uideatur, credibile, considera modo, quam soepissime fieri soleat, ut voces peregrinae alterius cuiusdam linguae ciuitate donentur, terminatione modo ad eius indolem, geniumque, inflexa. Atque id ipsum non mediocriter inde confirmatur, quo d Phoenicibus non tantum, sed et ceteris, quae

quae a Phoenicibus ortae sunt, nationibus alio DEUS nomine uenerit. *Affinitas*, quam praetendis, *nominum* irrisione potius, quam castigatione digna est. Clara namque sunt Sanchoniathonis, quae iam in ipsa Dissert. attuli uerba: *Κατὰ τήνδε* (Phoenicas intelligit) *γίνεται τις ἐλίϋν, καλόμενος ὕψιτος*. Quid, quaeso Te, haec habeat commercii, aut affinitatis cum אֱלִיָּוִן? Haec si suspecta habeas, perpende modo uoces *Pygmalion*, *Abdalonim*, alias, quarum illa idem, quod אֱלִיָּוִן מֹלֶכִי i. e. decretum DEI, haec אֱלִיָּוִן עֲבָדֵי, e. seruum Deorum, denotat. Haud dubie enim Phoenices nomina quaedam, perinde ut Hebraei, cum diuinis composuerunt. Observatione interim non indignum est, *Abdalonim*, quem Alexander Regem Tyri constituit, ab Ariano nominari *Azemilcum*. Quam uocem non immerito compositam esse puto, ex אֱלִיָּוִן et מֹלֶכִי et idem dicere, quod *uirtutem Molochi*. Ex quibus conficio אֱלִיָּוִן nomen fuisse *generale*, quo Phoenices, et eorum propaggines, DEVM denominarint, sed מֹלֶכִי אוֹתִיבְּמֹלֶכִי aut מֹלֶכִי *speciale*, certo cuidam DEO proprium. Coniuisse enim Phoenices Molochum, nemo temere negauerit. De Poenis nihil addo. Euolue, quae Bochartus, et alii, ad Plauti Poenulum commentati sunt, et miraberis, tantopere ineptire Te potuisse.

Supereſt VLTIMA OBSERVATIO, de *Spiritu DEI*, quem, missa communiori nostratum expositione, de uento uehementissimo interpretaris, *gyrum*, nescio quem, cum Cartesianis fingens. Quam sententiam ut adstrueres, urgebas inprimis *proprium*, quem uox אֱלִיָּוִן habere Tibi uideatur. *significatum*. Duo hic regessi, unum non sufficere solam uocis proprietatem adstruendae interpretationi, si aliae regulae hermeneuticae obstarent. Vbi sane non cieo, quae Tua est persuasio, *inanem strepitum*, quod ad regulas prouocem hermeneuticas, quas tamen nominare non sustinuerim. Nam si mens non laena fuisset, facile haurire illas potuisses ex §. IX. ubi *necessitatem* indicaui, quae interpretes impulit, de Spiritu S. locum hunc ut exponerent. Forsan autem illuc delatus, nihil repositi, ne lector intelligeret, quam candide mecum ageres. Esti igitur hac ratione argumento Tuo neruus penitus esset incisus, tamen ne id quidem, quod *alterum* erat, concedendum Tibi putauit, אֱלִיָּוִן *proprie de uento sumi*. Obstare namque mihi uidebatur, quod DEVS, quem proprie Spiritum esse, negari nequit, אֱלִיָּוִן soepissime diceretur, ut dubium non sit, quin in sensu ea uox primario *substantiam* denotet *imaterialem*, et ἀνελογικῶς modo uentum. Haec conclusio Tibi uapulat, cum hoc tantum sequatur, DEVM *improprie* אֱלִיָּוִן dici. En acumen! Quae differentia inter אֱלִיָּוִן et Spiritum? Si ad radicem uelis attendere, DEUS non magis proprie Spiritus nominandus est, quam אֱלִיָּוִן. Nam uti אֱלִיָּוִן a אֱלִיָּוִן spirauit, ita Spiritus a uerbo *spiro* deduci potest. Quam uocem de uentis usur-

u surpassae purae latinitatis auctores, ex Ouidio edocemur facile n. Metam.
v. 481.

coepit spirare ualentius Eurvs.

Non ergo uideo, cur DEVS non aeque proprie possit nominari מִן אֵל
Spiritus. Sed recipis Te *ad radicem*, cui originem haec uox debet. Ve-
rum enim uero, si מִן proprie *flare* significat, et *spirare*, ad eum mo-
dum, qui uentis competit, mirari subit, quare nunquam in toto Codici-
cae V. T. illud uerbum de iisdem usurpatum sit. Semper enim reperies
אֵשׁ vel אֵשׁ. Porro nobilioribus Philologis, et ipsimet, quem passim
sequeris, Clerico, in Gen. p. 2. non necesse uidetur, *radices potius esse uerba,*
quam nomina, si modo nomina tribus duntaxat consonantibus constant.
Dicimus ergo uerbum מִן esse a nomine מִן, quia in genere spirituum
aliqui dantur, qui in corporibus spiramenta efficiunt. Vnde quum &
talia uentus edit, non dubitarunt ueteres, ob hanc analogiam, quam cum
spiritu proprie tali habet, idem pariter nomen illi tribuere. Quid? quod in
DEVM etiam illa radix non male quadret, ob aeternam Spiritus S. spirationem.
Quae etiam si non fiat modo, corporibus proprio, aeque tamen
censenda est propria, quam ipsa Filii generatio. Instas. *Quis crederet*
Deum diuinis et spiritualibus notionibus uti, ut explicaret nobis mentum?
Respondeo. Quid ni? Nonne ad describendas miras uentorum uicissitu-
dines ipsis attribuitur uoluntas, quae sane non cadit, nisi in essentias
spirituales? *Spiritus*, inquit Liberator, ubi uult, *spirat*. Ioh. III, 18. Pergis.
Rectius multo creditur, terrestribus et notissimis uocabulis adumbrari
coelestia, per σπυρατάθρασι Deo sese captui nostro accommodante. Non-
ne alias ignotum per aeque ignotum exprimeretur? R. si pressè haec ac-
cipiantur, secuturum omnino est, quod Thomasius quondam affirmauit,
omnia, quae de DEO praedicantur, praedicari tantum improprie. Sic
recte dixit Moltherus, et post eundem H. A. Roellius, generationem Fi-
lii DEI esse impropriam? Nonne ita actum est de summis Fidei mysteri-
is? Quamuis interim cum Bohlio ἀσπυρατάθρασι, aut σπυρατάθρασι
istiusmodi penitus inficiari nolim, modus tamen in istis habendus est,
ne aliquid illis annumeremus, quod per Scripturam non licet. Optimus
ἀσπυρατάθρασι investigandi modus, iste est, si inquiramus, an praedi-
catum aliquod perfectionem dicat, an imperfectionem? Si dicat imper-
fectionem, praesto est ἀσπυρατάθρασι, si perfectionem, exulat illa,
competitque ea res DEO, uel formaliter, uel eminenter. Neque tamen
ita uerendum est, ignotum per aeque ignotum exprimi. Nam ἀόρατα τῶ
θεῶ ἀπὸ κτίσεως κόσμου κἀσπυρατάθρασι, adeoque per uiam causalitatis, emi-
nentiae, atque negationis, ea deprehendere homo potest. Haec de uo-
ce מִן. Quod ad eius compositionem cum nomine אלהים, superla-

2111111

titulum, quem nominant, *hic insinuari* putas. Sed nondum satis, quae de Idiotismo illo scribis, probata sunt. Lege modo cum cura Gulettium. Iudaei cum ad praecipitationes Grammaticas animum applicarent, in id saepe numero intenti magis fuere, ut ad Grammaticas aliorum suam linguam accommodarent, quam ut ex linguae suae genio illas conficerent. Inde ortae sunt Antiphrasis, Pleonasmus, Enallage, et id genus alia, quae recentiores Philologi explodere nunc incipiunt. Non ante ergo inane censendus sum quaevisisse *νεγροφύγρον*, donec idoneis satis argumentis praetensus ille idiotismus, quem nulla nos necessitas amplecti cogit, demonstretur. In eo autem uehementer falleris, quando mox subicis, *sive uentum DEI, sive ex idiotismo linguae uentum uehementissimum dixeris, mihi perinde*. Etenim quid fiet de proprietate uocum, quam tantopere urges? Nam cum in aliis locis DEO tribuitur Spiritus, non potest non רוּחַ אֱלֹהִים, quam primum auditur, eam quoque notionem insinuare, ut idem sit, quod *Spiritus DEI*. Nec dubium est, quin Spiritus S. si uentum hunc, tanquam a DEO productum, hic indicare uoluisset, alta oratione esset usus, dixissetque, uel ex Ies. XL. 24. וְהָיָה רוּחַ גְּדֹלָה אֱלֹהִים וְהָיָה נֶשֶׁף כְּרוּחוֹ uel ex Ion. I. 4. וְהָיָה רוּחַ גְּדֹלָה אֱלֹהִים וְהָיָה נֶשֶׁף כְּרוּחוֹ. Vter nostram *Laureolam nunc in mustaceo parit*? Tu si uel maxime idiotissimum illud obtinueris, nihil tamen amplius inde conficies, quam quod sensus esse possit. Quae interpretandi ratio hodie quidem est uisitatissima, ad ueram autem, legitimamque, exegesis non aspirat. Noli hica me expectare nomina. Euolue modo Virorum, quos ueneraris, scripta, imo Tuam ipsius Commentationem passim excute, et me uerum dixisse lubens fateberis.

Sic Tuam de Vento sententiam adstruis, uidebimus, num alteram, quae de Spiritu S. exponit, feliciter destruas. Primum momentum a *fidei petis analogia*, ad quod cum in ipsa Dissert. nihil respondere licuit, paucis nunc de eo dispiciendum erit. Miror uero *potissimae* id Tibi *infantiae* uenire nomine, quum uel tyro, qui primis modo labris res Theologicas degustauit, eius deprehendere unitatem possit. Mirari Te, dicis, *eoque illos deceptos esse, ut quo actionem Spiritui S. propriam hic colligant, prorsus deserant communem orthodoxorum sententiam, quae creationem soli DEO Patri, Filio Redemptionem, Spiritui uero Sanctificationem, non creationis opus, ex singulari Scripturae (quam dicunt) approximatione uere tribuit*. Bella profecto ratio! Quid dixeris, mi Pastor, de loco Io. I. 3? Non negabis, opinor, tribui ibidem Filio creationem, non obstante appropriatione. Nonne hac ratione Socinianis telum porrigis, quod uibrare in nos possunt, quando ex creatione ad aeternam Filii Deitatem colligimus? Quaero modo ex Te, an admittas communem ortho-

orthodoxorum sententiam, qua opera ad extra dicuntur indiuisa? Si admiseris, quod spero, quomodo creationis opus denegare Spiritui S. poteris? Sin minus, noli amplius ad orthodoxos prouocare, aut eorum auctoritate causam Tuam tutari. Nihil Tibi *appropriatio* patrocinatur, quae pro ratione operum, quae nominant, ad extra, diuersa est. Quae admodum enim alia sunt *personalia*, quae *terminatiue*, et *manifestatiue*, uni saltem personae competunt, alia *essentialia*, quae omnibus personis ex aequo communia sunt, ita duplex pariter inde resultat *appropriatio*, quarum una, quae *personalia* concernit, est *Biblica*, et *Scripturaria*, altera, maximam partem *Ecclesiastica*, hausta potissimum ex Symbolo Apostolico. Neque huius *appropriationis* ratio sita est, in *inaequalitate operationum* (siquidem, quod contra Goelenium demonstratum est, personae Deitatis in istis operibus minime respiciendae sunt, ut causae sociae) nec in *diuisione operationum* (quasi opus uni saltem personae esset proprium, nec ulli praeter eandem competeret, obstat enim *quosola*) sed in *solo ordine*, tum ratione personarum, tum operum ipsorummet. Scilicet quia Pater ratione originis, et in origine fundati ordinis personalis, prima est in Deitate periona, hinc existimarunt, illi pariter primum, quo ad extra se manifestauit Trinitas, tribuendum esse opus. Quae omnia sane non oportebat ignorare Ecclesiae Lutheranae Pastorem. En Wittere, adeo misera est, et exilis *potissima* Tua *instantia*? Quid de reliquis nunc fiet?

Instabas porro, nullam esse necessitatem, quae talem interpretationem desideret, potius simplicissimam et propriissimam dictionem omnem conatum eludere. Ea, quae de necessitate attuli, sicco Tibi pede transilire placuit, cuius rei causam, iam supra, mihi assecutus uideor. De *simplicitate*, quam praetendis, haec monebam. Iudicaret modo aliquis absque praetere, quam praetendis opinionibus, utra sententia maiori sese simplicitate commendat, uetustiorne, quae de Spiritu S. interpretatur? an recentior, quae gyrum aliquem confingit, quem tamen supponit magis, quam ex Mose probat? Inde, neque id immerito, causas exigebam, quamobrem simplicissima Mosis dictio, conatum hunc eluderet? An forsitan Spiritum S. Moses ignorauerit? Demirabar tandem, quare non potius in tanta dictionis simplicitate Moses dixerit, absque omni tropo, יהוה גרלה, quo nomine uentus uehementissimus alias uenire solet? Hic Rhodus, hic saltandum Tibi erat. Verum ad haec omnia id tantum tulo nunc responsi: *Nolite quaerere, cur Moses non dixerit יהוה גרלה cum יהוה אלהים idem exprimat; nec mirari gyrum, quem etiamsi quotidie intuearis, per insitiam tamen Tuam astronomicam, supra castigatam, non intelligis. Quid haec ad rhombum? Μυρτογυρον Tuum non curo, nec miror gyrum Tuum,*

quo Te ita circumagi, et agitari uideo, ut, quasi uertigine correptus, non habeas, in quo pedem figas.

Vocis מרררר significationem *non inconsultum erit ex aliis linguis*, non dicam, repetere, sed illustrare, inprimis, cum ipsum idioma Hebraicum, Deut. XXXII. u. sensum, quem Syriasmus postulat, non obscure confirmet. Adspice modo distinctas, quae ibi recensentur, actiones. Primum *excitat* aquila *nidum suum*, i. e. pullos (quos per nidum hic intelligi facile largimur Bocharto, in Hieroz. P. II. L. II. c. III. p. m. 176. si quidem, plus simplicee uice, continens pro contento metonymice adhibetur, docentibus id ipsum testimoniis, hanc in rem Bocharto allatis, quibus addimus illud Virgilio L. XII. v. 475. ubi hirundo dicitur.

Pabula parua legens nidisque loquacibus escas)

uel uoce, uel gestibus quibuscunque aliis, inuitat, ut ad tegumenta alarum sese recipiant. *Qua inuocatione*, siue *excitatione facta*, dein fit ille *incubitus*, quo pullos fouet, ab aeris inclementia defendit, et a periculis immunes praestat. Quod si robustiores pulli facti, tum *expandit alas*, eos *apprehendit*, secumque in *altum ducit*. Dic, quid in hac expositione desiderandum? Sane quum DEVS cum aquila sese comparans, intensissimum, quo gentem Iudaicam deperibat, amorem describere ita uoluit, quis crederet, actiones illum praecedentes, silentio praetermissis, quas in aliis Sacrae Scripturae locis adeo sollicitè genti immorigerae in memoriam reuocabat. Vid. Matth. XXIII. 37. Ex quibus nunc relinquitur per מרררר intelligi incubitum, quem cum motu aliquo, sed leni, calorem non dissipante, sed conseruante, coniunctum esse, non inficior. Tu ergo, quae luculenta satis sunt, noli laceffere, nec rationem, quae ex accentibus contra expositionem Tuam allata est in medium, ride. *Inanes* Tibi dicuntur *accentuum suppetiae*, qui aliis magni sunt, ut nullam admittent interpretationem uelint, quae illis contrarietur. *Sequioris* nominas *aeui inuentum*, et *tantum cantus moderamen*, sed multa dicis, nihil probas. Nolo me in illam controuersiam nunc immittere. Hoc saltem dico. Si sunt *sequioris aeui iuuentum*, et *tantum cantus moderamen*, unde, quaeso Te, factum est, quod Iudaeis adeo ignotus sit *accentuum usus*, ut nonnisi a Messia illum reuelari posse existiment? Quis crederet, Iudaeos, qui alias consuetudinum uitarum nimium quantum tenaces sunt, omitturos esse illius cantillationis in posteros quoque propagationem? Quid? quod si Tibi darem, additos fuisse ad cantus moderamen, non tamen illi ad nostras, quibus Musici utuntur, notas sunt exigendi, siquidem hae cantico, modis temperando, inferniunt, accentus autem, quod *ἀρρυθρία* docet, eum fundunt sensum, quem textus *ὀρθόγραμμα*, et regulae Hermeneuticae aliae, requirunt. Ex quo nuper Io. Ge-
orgius

orgius Abichtius V. C. erudite coniecit, accentuum officium non tantum in cantu moderando, sed et distinguendo sensu, constituisse. Taceo, quae non ita pridem celeberrimus Hillerus, cui multa litterae debent Hebraicae, de Accentu, quem nominat, Figuratio commentatus est. Sed *nec inanis est metus, sic pullos*, quod contra Tuam explicationem porro afferebam, *enecatam iri*. Nam cum in uolatu alae debeant esse expansae, et earum agitatione aer uerberari, non potest non aeris commotio, quam in uolando super pullis excitant aquilae, et sursum fieri, et deorsum. De loco Ier. XXIII. 9. non expono fufius. Potest ille ex iis, quae iam dicta sunt, satis explicari, si, quod negare non audes, uox *היה* ibi de misericordia, quae Vatem diuiniozem, ob poenas, populo infligendas, commouebat, ex Syriaſmi genio, accipiatur. Cetera, quae modo *ως ειν* *αζοδω* monita sunt, ut uideres, quam multis modis argumentum retundi posset, per rationem illam non euertuntur, quod *היה* *semper motum significet*. Nam hoc est, de quo disceptatur.

Restat gyrys, cuius efficacia omnia, ex praedis posita materia, Tibi formata dicuntur. Monebam *generatim*, in explicatione creationis ita uersandum esse Philosopho, ut fidei aliquid relinquat. Hoc quidem admittis, putas tamen, *hoc non obstante, et creationem, eiusque modum posse demonstrari, utpote quem diserte Moſis oratio pandit, et interpretatur, ut uel hinc luculentius fide percipiamus, mundum uerbo Dei paratum esse*. Sed quid, Domine Pastor, relinquitur fidei, si modum illum specialem, quo DEVS in creatione cuiuslibet operis usus est, demonstres? Fides est *τῶν μὴ βλεπομένων*. At si creatio ad eum olim facta est modum, quo nunc mundus conseruatur, nonne creatio erit *ἐν τῶν βλεπομένων*? Gyrum namque, quem fingis, ex Tua ipsius sententia, quotidie intuemur. Nulla ergo locum in iis habet fides, quorum interior ratio intelligi, atque comprehendendi ab intellectu potest. Loquor significanter, *de ratione inuerrare*. Ab hac enim sola dogmata habent, quod inter fidei articulos reputentur, etsi alioquin e natura constant. Sic, ut similitudine res illustretur, ex natura homo perspectum habet, Deum esse unum etc. sed quae sit peculiaris, et interior existientiae, et unitatis ratio, id quidem ex eorum est numero, quae ratio ignorat. Quare et Hulsemannus, quem immerito hic castigauit Thomas Reinesius, non dubitauit negare, ex natura innotescere, Deum esse unum. Interim si unquam, hoc certe tempore, in id incumbere debemus, ut miracula, per quae ipse DEVS suam manifestare potentiam uoluit, facta, integraque, seruentur, quia illa est hominum malefactorum indoles, ut, eleuatis miraculis, Scripturae auditoriatem, toramque religionem, quae istis quondam miraculis confirmata est concidant. At quam multum miraculis detrahatur, quando in ipsum,

quo facta sunt, modum inquirimus, id Bernardi Connoris Euangelium Medici loquatur.

Speciatim mox subiiciebam, *creationem esse instantaneam*, quae tamen per gyrum illum fieret successiua. Quod ex Cartesianorum, et Deleui Cluneri placitis, quorum illi, ad quodlibet opus, spatium XXIV. horarum integrum, hic autem totum annum requisuit, illustrabam. Quid uero Tu? *Αποπον*, inquis, *est dubitare*, *utrum spacium XXIV. horarum ad opus cuiuslibet dici fuerit adhibitum, quod expressissime isti dedicauit Moses*. Sic iterum specimen nouaturientis ingenii prodis, ea approbando, quae in Cartesianorum scitis, non Reformari tantum, sed et nostrates magno molimine reiecerunt. Nemo, quod ingenue fateor, ex omnibus nostrae Ecclesiae Theologis huc dum mihi innotuit, qui creationem ex praedisposita materia, *ratione actus* consideratam, successiuam dixisset. Vident enim Deum, cuius imperio nihil se subtrahere potest, sed ad cuius nutum omnia mox existunt, non indigere actione, adeo operosa, et successiua. Videtur hoc ex ipso naturae lumine intellexisse Aristoteles, qui iudice Philopono, L.I. de Gener. idcirco negauit τὸν Θεὸν ποιητὴν εἶναι, ἢ ποιητικὸν ἄτιον τῷ κόσμῳ, quia proprie ποιῆν sit τὸ κατὰ ποιότητα μεταβάλλειν. Sed mittamus Aristotelem. Grauior est calculus, quo idem confirmat Diuiniior Psalter, Pl. XXX. c. 9. *Dixit et facta sunt, mandauit, et exstiterunt*. Quae igitur nos necessitas cogit, ut cum ad eundem modum creationis actum describat Moses, disertam Scripturae litteram deseramus. Semper namque Scriptura, quotiescumque istis loquendi formis utitur, *actionem* insinuat *instantaneam*. Quando Christus maledicit ficui, παραχρῆμα exaruit, Math. XXI. 19. 20. Quum audiretur εἶθεαδὰ, aures εὐθεως apertae sunt, Marc. VIII. 34. 35. Quando paralyti laborans tollere iubetur lectum, παραχρῆμα surgens, illum, inspectantibus omnibus, sustulit, Luc. V. 24. 25. Cum iubetur puella surgere, Spiritus redit, eaque παραχρῆμα surgit, Luc. VIII. 54. 55. Quibus addatur Luc. XIII. 13. c. XVIII. 42. 43. Ioh. XI. 43. 44. ne de locis, in V. T. occurrentibus, aliquid dicam. Addis tamen pro Tua sententia rationem: *Creationem quidem eam, quae facta est ex nihilo, fuisse instantaneam, at illam, quae ex praedisposita materia, fuisse successiuam, quod ex creatione herbarum probatur, quam terrae uirginitatis, ac pluuiae uirtuti Moses uindicat, Gen II. 5. 6.* At haec non nisi ex *ψευδεγενεσι* illius loci dicuntur. Qui cum aliquam uideatur habere obsecuritatē, clarior erit ex sequentibus. I. Voces u. 5. וְכָל שֵׁיב הַשָּׂרָה nec non וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂרָה coniungendae sunt cum c. 4. et cum uoce עֵשֶׂב ibi occurrente. Id enim saepe fieri apud Hebraeos solet, ut, uersiculouitam quantitatem, excedente, sub uno uerbo, ab initio iniuscuiusque commatis repetendo, plures nonnunquam uersiculos coniungant. Quam
in

in rem uideri poterit 1 Reg. VIII. c. 40. 41. 42. 43. 44. ubi omnes uersiculis qui a particula וְ incipiunt, respectum habent ad עָשָׂה , quod e. 40. legitur. Qua ratione non אֲנִי particula וְ quod nonnullis, et in his Tibimeripsi, uidetur. II. Particula וְ in tali, qua hic ponitur constructione, excludit modo causas secundas, et fruticum, herbarumque, productionem immediate ad Deum, tanquam creatorem omnipotentem, refert, Sic DEVS se auditorum promittit $\text{וְקָרָא וְ$ אֲנִי *antequam clament* Ef. LXV. 24. Quo ipso indicat, se adeo sponte praestitutum esse auxilium, ut etiam ante, quam sollicitatur, eorum misereri uelit, ne precibus ad id adductus uideatur. Quod ipsum inde confirmatur, quod וְ semper, uel explicite, uel implicite, uirtutem habeat, aliquid negandi. Pro uoco ad omnia, quorquor in Codice Biblico exstant, exempla. Quando ergo Moses dicit, Deum fecisse *omnem fruticem agri, antequam esset in terra, et omnem herbam agri, antequam progerminaret*, sensus hic est, dum nondum terra, uirtute sibi insita, poterat producere fruticem agri, et dum nondum progerminabat, naturali modo, ulla herba agri, Deus omnipotentis sua ui haec omnia produxit, perinde uti produxit coelum, et terram. III. Huius sui aserti rationem nunc sumit ex defectu pluuiae, et culturae. Et quid multa? Si ex uerbis illis, *nondum pluerat*, sequeretur, herbas illas uirtute pluuiarum demum fuisse exclusas, dicendum pariter foret, ne quidem ante hominis creationem illas existisse. Quod quam falsum sit, ex c. I. 19. constat. Haec si mihi non credas, Clerici tamen, cuius Te profiteris admiratorem, aliquid dabis auctoritati. Ille ad h. l. p. 17. *Inuicato*, inquit, *modo plantas primum ortas esse, inde apparet, quod neque pluuia, neque labore hominum creuissent.* IV. Atque his conuenienter nunc debet explicari com. 6. Nam cum ex illis certum sit, DEVM immediate, absque concursu causarum secundarum, condidisse frutices, et herbas, non potest in hoc uersu, absque insigni contradictione, uaporem considerare, tanquam qui antecedenter se habuerit ad creationem plantarum. Vult ergo Moses indicare, DEVM per uapores plantas, a se conditas, tantum conseruasse, donec, condito sole, pluuiam immittere terrae posset. Ita omnia sunt clara, nec opus est, ut uel cum Noldio ellipsin particulae וְ admittamus, uel cum Florentio de Bruin, in Tr. de Emend. Tempor. Hebr. Anom. p. 47. uocem וְ ad c. 4., uti in antecedentibus factum est, referamus. Quae expositio nimis coacta esse uidetur. Nam, ne de eo dicam, quod aegre cum illa concilietur hypothesis, quam in toto sibi libro propugnandam sumpsit, quodque ellipsin pronominis וְ , absque fontica causa fingat, uereor, an עָשָׂה commode de uapore dici possit, eo in significatu, quo de coelo et terra, rebusque aliis, a DEO, creatis, usurpatur. Haec enim tanquam substantiae terminant creatio-

nis actum, cum uapor tantum meteorum sit, et opus *Φωτιστικόν*, quod, caussis, et requisitis, in actu positis, non potest non effici.

Vnicum, quod pro gyro affers, argumentum, concludit a mundo condito ad mundum demum condendum, cum idem hic, quem modo intuemur, mundus primitus conditus sit, et quas in isto deprehendimus uicissitudines, primaeucae creationi acceptas ferendas esse, sit in propatulo. Ast consecutionem hic desidero. Nam quamuis unus idemque sit mundus, tamen non possunt inde unum, eundemque operandi modum euincere. In mundo condendo DEVS potentia usus est absoluta, quia caussae nondum in actu erant positae. In mundo conseruando potentia utitur ordinata, agitque iuxta illum, quem semel instituit, ordinem et cursum. Vnde, quia DEVS ordinata hac potentia in posterum agere uolebat, omnino uicissitudines illae, quas in mundo deprehendimus, primaeucae creationi ferendae sunt acceptae. Sed quid haec ad rem magnopere faciunt? Quietem DEI de celsatione exponis, qua nouas DEVS creaturas desit condere. Nec illi interpretationi repugno, si modo istiusmodi intelligatur quies, quae alicui quiescit ab opere, in quo perficiendo occupatus ante fuit. Nam id *Φωτισ*, qua Moses hic utitur, luculenter satis indicat, cui add. Ex. XXIII. 12. Iob. XXII. 1. Iam ipse consideres, uelim, quomodo DEVS, die demum septimo, dici potest quiescisse, si iam primo die rudi gyrum massae impressit, cuius efficacia omnia in ordinem fuere disposita? Sic sane DEVS ad opera secundi, et reliquorum dierum, nihil magis contulit, quam nunc confert. Atque sic creatio illa proprie talis non fuit, aut DEVS adhuc eo creat modo, quo antea res omnes creauit. Alterum horum necessum habes confiteri. Cui tamen dubio ut occurras, concedis quidem creationem, in sensu Mosis, proprie talem, quam cum distinctiones scholarum uarie alterarint, talem dicendam esse putas, qualem praemissae Mosis in Commentario explicatae admittunt. Verba das, Wittere! Quid est creatio, in sensu Mosis, proprie talis? Non uideo, quomodo illam distinguere a conseruatione, salua Tua sententia, possis. Nam si influxum dicat, aut concursum, cum caussis secundis, qualem ille gyrus insinuare uideatur, ergo adhuc hodie datur creatio, in sensu Mosis, proprie talis. Quod si hoc non sit, res diuersas confundere? nescio quid sit confundere. Distinctiones Scholarum creationem alterasse, dicis quidem, non probas. Intelligis haud dubie distinctionem, inter creationem immediatam et mediatam, quarum illa, creatio in Scholis dicitur ex nihilo negatiuo, haec ex nihilo priuatiuo. Sed tantum abest, ut hae creationem alterent, ut potius distincte rem proponant, totumque creationis opus solius DEI potentissimae uirtuti uindictent. Habebat enim rudis illa, atque indigesta moles, mere sese passius, quod contra Cartesium, cum quo nescio, an sa-
pere

pere uelis supra id, quod scriptum est, docent Theologi. At quomodo consistunt passiuè se habere, et tamen effectiuè ad producendum aliquod opus concurrere?

Sed mitto haec, et ad finem propero, ubi ostendere conaris, *nihil habere Tuam sententiam, quod in Prouidentiam Diuinam sit iniurium.* Ast si mundus, quem solis naturae uiribus, et gyri efficacia, conditum statuis, ad eum quoque modum conseruetur, nonne DEVS otiosum tantum spectatorem agit? Attende modo ad horologium, et clarum erit, quomodo, ad euertendam Diuini Numinis prouidentiam, illa hypothesis faciat. Nec dubium mihi est, quin ea Epicuracos in illam sententiam perduxerit. Qua in re Epicuracorum me confirmat de motu opinio, quam ex Stanleio, Viro in hoc eruditionis genere exercitatisimo, exhibui. Non enim uideo, quid in re ipsa inter utramque sententiam sit discriminis, quod forsitan in quibusdam circumstantiis dari potest. Vtraque statuit, mundum habuisse initium, illumque per motum in eum, quem nunc habet, ordinem esse redactum. Illud, nam de postremo res extra dubium est, clarissimis uerbis confirmat Lactantius L. VIII. c. I. *Vnus, inquit, Epicurus, auctore Democrito, ueridicus in hac re fuit, qui ait, et ortum aliquando fuisse (mundum) et aliquando esse periturum.* Tibi quidem Epicurus negasse dicitur DEVM, Te DEVM Creatorem huius uniuersi deuote, ac religiose colente, indeque colligis, nullum Epicuracis metum admittendum. Verum illud Tibi nec Gassendus, nec alii concesserint, Numinis alicuius existentiam ab Epicuro esse negatam. Quid? quod, Cicerone teste, L. I. de Nat. Deor. *solus Epicurus uidit, primum esse DEOS, quod in omnium animis eorum notionem impressisset ipsa natura.* DEVM igitur existere, confessus est, at hunc DEVM in mundi occupari conseruatione ideo inficiatus est, quod ex circumplexibus circumuoluentium *se atomorum, quos in creatione factos fuisse putabat, ea in creatis corporibus facta fuerit necessitas, qua tali modo mouerentur.* Atque sic prouidentiam fore superuacaneam haud dubie duxit. Quicquid tamen ea de re sit, non quaeritur, quid Tu sentias, aut credas? Sed quales ex sententia, quam foues, deduci conclusiones possint? Negabat quondam Flacius, se esse Manichaeum, interim tamen non omnem Manichaeismi metum abiiciebant Theologi. Iterum hic *quietem diuinam* in subsidium uocas, quae tamen nihil aliud dicit, quam quod DEVS desisterit a creandis nouis creaturis, in quarum ante creatione occupatus fuit. Ast ex Tua sententia mundus solis naturae conseruatur uiribus, postquam semel uirtutem illam rebus, a se creatis, DEVS indidit. Num uero prouidentiae indoles diuinæ ita rite, recteque, exhauriatur, id edoceri a Theologis, si tanti Tibi uideantur, poteris.

Atque

* * *

Atque haec sunt, Reuerende Pastor, quod ad inficetum, quod inscribere mihi uoluisti, epistolium respondere debui. In Epilogo ueterem sumis personam, et non modo cum insigni mentis ἀρρώστια consuetata i. e. bruta uibras fulmina, sed et Φιλανθίαν, et animum, tumi dum, et arrogantem, prodis. Par Tibi pluribus uideris. Quod alii ridebunt, qui facile ex Epistola Tua intelligent, quam insigniter, compilatam, hinc, illincue Commentationem uindicare ab exceptionibus potueris. Et tamen cum Luna Te confers, quae canum latratibus non mouetur. Non inuideo eam Tibi comparisonem, nam nullo ea gaudet, quod ipse prosteris, lumine, aut splendore, nisi mutuatio tantum. Interim quum primum litteras Tuas perlegerem, peropportune, in mentem mihi uenit uetustior illa παρομοία, quam de canibus, uehementissime latrantibus, dixerunt. An ea in Te quadret? alii iudicent, nec enim hic mihi sumo iudicium. Atque haec etiam est caussa, quamoprem generoso contemtu latratu Tuos, aut, si mauis, boatus contempnam, quibus nec unquam aliquid reposuisssem, nisi, aliis ita suadentibus, Tua reprimenda iactantia fuisset. Tu ergo cautius in posterum mercari discce, et si qua minus grata hic forsan legeris, recordare quaeſo dicti, quo suos Comicus obtretratores dimittebat:

— — Qui dislum in se inclementius
Existimauit esse, sic existimet
Responsum, non dictum esse.

Nec enim credo, tanta Te laborare memoriae imbecillitate, ut uoces Tuas obliuioni, qua quidem dignissimae erant, dederis. Ita Te DEVS seruet, pectusque Tuum uirtutibus, Pastori Lutherano debitis, sincero putat in orthodoxiam amore, humilitateque, a qua nimium quantum remotus es, imbuat, ne nimium sapias, et alios contempnas. Quod utrumque fiet, si animum modo ab innouandi studio paulisper renouaueris, Vale. Scribebam Vitebergae Saxonum, ipsis Non. Decembr.

A. O. R. c19 IcccXII.

Aug VI 15

Sb.

Reho
VD 17
KD 18 1

M. IO. HERMANNI AB ELSWICH
Ord. Phil. in Acad. Viteb. Affes. et S. Theol. Cand.

23

22

EPISTOLA APOLOGETICA

ad

HENNING. BERNHARDVM VVITTERVM
Pastorem Hildesiensem

In qua

OBSERVATIONES PHILOLOGICÆ
antehac editae

*A Criminationibus eius et Cauillationibus
uindicantur.*

VITEMBERGAE

APVD JO. LVDOV. MEISELIVM

M DCC XIII.